ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 5
1937
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

7-ий рік видання

ЗМІСТ

5 (74)-го числа за тарвень 1937 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНУК 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7 ТЕЛ 214 78

Василь Пачовський

ЄВШАН ЗІЛЛЯ*

Ой за Доном брат хана Сірчан
Ловив рибу і гнувся з відчаю —
Як зирнув на той бік, де був пан
Отрок хан над степами без краю...

Аж злетів Мономах як борвій
Пити Дон своїм злотим шоломом —
Вигнав брата, зайнявши ввесь край,
За Залізні Ворота як громом.

А за Дон втік з розвалу Сірчан,
Як бурлака без волі і долі —
Захопив тільки зілля „євшан",
Що росте на степах в ріднім полі:

Як умре, то співець його Ор
Отре сльози запеклі з повіки,
І в могилу дасть зілля те в дар,
Заспіва рідну пісню на віки.

Так за Доном брат хана Сірчан
Ловив рибу і думав з відчаю,
І глядів на той лан, де був пан
Його брат над степами без краю.

* * *

Аж летить на коні співець Ор,
Несе вістку сильнішу від грому:
„Мономах Володимир помер —
Я, Сірчане, вертаюсь додому!"

— Не вертайся до краю на мир,
Бо не стерти ржі піснею з лезів! —
Крикнув дід. — Позви хана на пир,
— Що живе у країні Обезів...

— І промов рідним словом, як сталь,
Хай затрубить мечі перекути! —
Заспівай рідну пісню про біль,
Хай веде рідний край наш добути!

---

* Євшан-зілля — половецька назва українського полину або чорнобилю (Artemisia absynthium).

— „А не схоче — візьми талісман,
Що ношу я на грудях до смерти —
Дай понюхати зілля евшан,
Його чару не зможе відперти!“ —

І Сірчан вийняв з пазухи чар
І подав, дрижучи, „евшан зілля“ —
І летить на коні співець Ор
В край Обезів позвать на весілля.

*
* *

Прибігає в той двір, де жив хан,
Та й упав перед ним на коліна:
„В рідний край тебе кличе Сірчан,
А на бій тебе кличе країна!“

— „Хай здобуде Сірчан рідний край,
Каже хан — що їсть рибу із Дону —
Срібні гори Кавказу — мій рай,
Синє море—мій плай до їх трону!“ —

Заспівав тоді ханові Ор
Рідну пісню: немов біжать коні
Серед вітру в пожарі до хмар
По степах під шаблями в погоні...

Та стояв Отрок хан, як стіна —
І глядів то на гори, то в море,
Що сіяло у терем вікна,
Наче сяйво в огні перлозоре...

Тоді вийняв зза пазухи Ор,
Дрижучи, дав під ніс „евшан зілля“
І занюхав хан Отрок той чар,
Що зове в рідний край на весілля.

*
* *

І вхопив евшан зілля з рук хан
І понюхав, поївсь його пахом —
Та й розкривсь йому в сні рідний лан,
Розвернувся в безкрай одним жахом..

Заіскрилися очі від лун,
Як горів рідний край у руїні —
Защеміло в нім серце від ран
І заплакав, як плачуть каміні.

І зявилась в очах із руїн
В степу молодість в сонці у квітах —
І зірвався, як лев серед стін,
Що ясніли з краси в хризолітах —

Кулаками ударився в грудь
І зриває з грудей узороччі,
І ланцюг золотий, і кричить,
Аж розкрилися в шир його очі:

— „Сто раз ліпше на своїй землі
Лягти кістьми і кровю у полі —
Як в чужині при царськім столі
Бути славним до смерти в неволі.“

* * *

Ой летить, як орел, Отрок цар
Бій підняти для рідного краю, —
А при нім на коні співець Ор,
Обом очі сіяють від раю!

Теодор Курпіта

AVE!

У розцвіті рожевім трави
І синя флєйта — небеса.
Немов чернець стою я сам
Із піснею на серці: Ave!

За мною полумям заграви
Вечірні блимають вогні
І в фіолєтній тишині
Несеться дзвона срібне: Ave!

Прийми із серцем нелукавим
Мене, Маріє, під покров.
Тобі жертвую душу, кров
І серця свого тихе: Ave!

Дозволь в Твої ступити лави
Відважних, смілих, чесних слуг
І в час незгоди і наруг
Тобі співати вічно: Ave!

4. V. 1936

Олена Самойлович

Борис Лисянський

ЖИТТЯ

Поуз мене́ біжить експрес життя,
В далечині зникають десь колії...
У тих вагонах — радощі буття,
Барвистосяйні, пишнії надії.

З гарчанням пролетів розгніваний драко́н,
Раптово засвистів у дикому запалі...
І знову зник — мов таємничий сон,
Лишивши тільки дим самітної печалі.

Богдар Жарський

БЕЗ ТИТУЛУ

З вечірніх мряк холодних і вогких
сріблястий місяць загоря,
немов рефлекс зотлілих мрій моїх.
Велика осяйна моя зоря
Схитнулась звільна. Й стрімголов
злетіла в низ. У бездну чорних зим,
де мертвих душ опущене село
стримить у небо й холодом дрижить.

Не дзвонить пісня сонця. Гордих слів
ніхто на весну не співа...
Чого? Чого так скоро одгули
моїх пісень палких дзвінкі слова?

І знову в тьмяній мертвості ночей
стою в бездонно чорній тишині,
що давить душу болячé,
немов уже на все. О, Боже, ні!
Ти грім пошли ясний. Спали село
німих очей і мертвих чорних душ
і знов
хай
буде,
що було!
А я сміятись буду,
й дзвенітиме поривний юний сміх
наперекір твердій судьбі,
немов принос дарів моїх
незгадній вічності й Тобі.

Ф. Моріяк

ПО ВОСКРЕСЕННЮ*

Хмари затемнювали блакить неба. Можливо, що появилися вмерлі, але те пригадали собі аж згодом. Уявім собі весняний вечір, як усі весняні вечорі, запах теплої й мокрої землі, тілесна втома і пустка... Рахунок вирівняний, справа закінчена. І відтепер стільки зайвої ненависти, що нагромадилась у серцях учених в Писаннях. Підіймалась у них хвиля великого смутку їх раси, смутку, що мав виповнити цілі віки, стільки невдоволення й не-

* XVII-тий (останній) розділ з недавньо виданої книжки Ф. Моріяка: „Життя Ісуса“. В оригіналі названий він „Воскресення“. *Редакція.*

доситу. Фарисеїв занепокоїли останні сліди обурення, що повстало через те понижене тіло. Ті, що чванилися непохитною проникливістю свого ума, кепкували із тих, що піддалися впливам обманця. Але Пасха надходила і кожний спішив додому.

Де ж поховалися приятелі переможеного? Що протривало з їх віри? Син Чоловічий увійшов у смерть і то якими дверми! Память про Нього буде для жидів не тільки відразлива, але й ганебна. А де ж наслідство, що про нього стільки говорив? Залишив лише знак ганьби. Його перемога над світом? Ті, що Його ненавиділи, потоптали Його, згнобили, доказали Йому в обличчі цілого світу, що Він безсильний, що обманив. Ні, приятелям Ісуса не залишилося нічого іншого, як сховатися, затаїти сльози й сором, мовчати й чекати.

Бо, не зважаючи на все, чекали, згадуючи деякі слова, чіпляючись їх судорожно: віра їх була хитка, але не любов. Може кілька з них горіло безумністю довіря, що вже було безумністю хреста. Жінки передовсім, ті всі Марії... Мати Ісуса не потребувала вірити, знала. Але Мука тривала у Неї далі. Удари не переставали падати, ані слина посіпак зневажати обожаного обличчя. Кров божа безупинно плила в її серці, дрижав у нім ще кожний окрик, кожне зідхання збілілих губ. Діва була тільки відгомоном Муки, продовженим у безконечність. Цілувала долоні своїх рук... коли не мусіла турбуватись зломаним від болю Іваном.

Тут повинні розпочатись події повороту Ісуса на світ. Але були б це події самого світу, аж поки виповниться час. Бо присутність воскреслого Ісуса триває далі; можна сказати, що, вступаючи в небо, не покинув землі: в кілька місяців, коли зник з-перед очей учнів, осяяв ворога свого Савла на дорозі до Дамаску і говорив до нього. Бо ж св. Павло ніколи не сумнівався, що був свідком воскресення нарівні з тими, що пили і їли з Христом, переможцем смерти; засвідчує це знане місце з першого Послання до Коринтян: „Бо я вам найперш передав, що й приняв, що Христос умер за наші гріхи згідно з Писанням, і що явився Кифі, а потім дванадцятьом, опісля явився понад пятьсот братам разом, а з них численні живуть досі, інші ж уснули. Далі явився Яковові, потім усім апостолам. На останок уже по всіх, наче недородкові, явився і мені“.

Очевидячки, не слід рівняти появи Христа, тієї запоруки Його Воскресення, з видіннями, що їх мало багацько душ по вознесенню. Все ж таки той, що повалив Павла в дорові до Дамаску, це той самий Ісус, що Його Франц, Катерина, Тереса, Маргарита-Марія, священик із Арс і стільки знаних та незнаних святих в обличчю Церкви, або в потемках укритого життя чуло, бачило, дотикало. Присутність та це не присутність Евхаристична, але маленьке Причастя дає про неї поняття навіть найзвичайнішому християнинові, коли він, повернувшись на своє місце, згортає поли плаща, заслоняючи дрижачу в серці полумінь замкненої Любови.

І це так далеко правдиве, що хоч не вміємо уявити собі багато євангеличних епізодів, жаден не такий близький до нашого життєвого досвіду, як ті, що відносяться до воскреслого Христа.

Бо ж ми також знаємо Його тільки почерез Муки Його, і приходить до нас завжди або з безодні смерти, або з безодні свого терпіння. Пробігає невпинно пекло людської долі, щоб міг зустріти на дорогах життя кожного з нас. Близьке нам і знайоме Його обличчя — це не обличчя того ізраїлитянина, що Його не були б відрізнили від решти товаришів всяки когорти і слуги первосвященика, якщо б не поцілунок Юди. Це обличчя, збите поличниками і втомлене нашими злочинами, це палкий і сумний погляд, що товаришить нам ціле наше життя від гріха до гріха, з невичерпаною любовю, нескінченим довірям.

Кожна зустріч воскреслого Христа з кимсь із Його близьких пригадує християнинові якусь подію з власного життя. Марія Магдалина плаче обіч гробу, „бо взяли Господа їй і не знає, де положили Його." „По тих словах обернулася взад і побачила, що Ісус стоїть; та не знала, що це Ісус. А він до неї озвався: Жінко, чого плачеш? Кого шукаєш? Вона ж, думаючи, що то садівник, говорить до Нього: Добродію, коли ти виніс Його, то скажи мені, де ти Його положив, і я візьму Його. Та Ісус сказав їй: Маріє! І відкрилися очі святої жінки; сказала: Раввоні!" І ми також пізнаємо Його інколи. Що тут таїти? Часом пізнаємо Його в Його священиках. Стільки злого говориться про священиків. А все ж християнинові, що має звичай ставати навколішки навгад перед сповідальницями, траплялося нераз почути неожидане, потрясливе слово. Траплялося, що незнайомий тихого й покірливого серця, вязень тієї загратованої труни вділяв йому дару божої зворушливости та надлюдської потіхи.

Скільки ж то разів був на наших устах оклик Томи, званого Близнюк, коли подібно, як він, очима віри і блудливими руками сліпця бачили ми стигми Господа і дотикалися до них! „Dominus meus et Deus meus". Господь *мій* і Бог *мій*. Христос це власність усіх, даний і виданий кожному зокрема.

Вперше ввійшов Ісус до світлиці, де згромадилися учні при замкнених дверях зо страху перед жидами. Показав їм рани свої; наповнив їх спокоєм своїм і радістю та дав їм владу відпускати гріхи (в певності отриманого прощення! рука священика на нашім чолі, слово, що розвязує і спливає по нас, як вода і кров із відчиненого списом боку!). Тома не був із ними, коли Ісус прийшов, і не хотів увірити в те, що йому оповідали:

„Як не побачу на Його руках знаків від цвяхів і не вложу мойого пальця в рану від цвяхів і не вложу руки моєї в Його бік, то не повірю". За вісім днів Ісус прийшов несподівано і сказав до Томи: „Вложи сюди свій палець і споглянь на мої руки; піднеси свою руку і вложи в мій бік, і не будь невіра, а вірующий".

Господи, котрого не бачили ми нашими тілесними очима, віримо в Тебе.

Кому ж із нас не знаний і не близький заїзд в Емаус? Хто ж із нас не йшов тією дорогою одного вечора, коли здавалося, що все втрачене? Христос у нас умер. Забрав Його нам світ, забрали фільософи й учені, забрала наша пристрасть. Не було вже для нас Ісуса на землі. Йшли ми дорогою і хтось ішов при нас. Були ми самі, але хтось нам товаришив. Вечір. Двері відчинені, сумерк кімнати і полумінь на комині, світло повзає по втоптаній землі, а тіні хитаються по стінах. О переломаний хлібе! — крихітко хліба, спожита в тяжкій недолі! *„Зостанься з нами, бо йде до вечора...“*

Іде до вечора, життя доогає кінця. Дитинство видається дальше, ніж початок світу, а з втраченої молодости долітають до нас тільки останні гомони бурі, що проходить посеред голих дерев опустілого парку.

»І наблизились до села, що до нього ішли. А Він удавав, немов би хотів далі йти. Та вони майже на силу задержали Його кажучи: „Зостанься з нами, бо йде до вечора і нахилився вже день“. І він увійшов, щоб побути з ними. А коли він був з ними за столом, то взяв хліб, поблагословив і розломив та й подав Їм. А у них відкрились очі, й вони пізнали Його; та Він став Їм невидимий. І говорили вони до себе: „Чи не палало в нас наше серце, як Він розмовляв з нами в дорозі та як виясняв нам Писання?“«

Іншого разу Кифа, Тома, Натанаїл, Яків і Іван ловили риби. Повернулися були до своєї Тиберіяди, до своїх човнів і сітей, „устаткувалися“... — так може думала їх рідня. Нічого не могли вловити! Якийсь незнайомий сказав їм, щоб закинули сіти по правім боці. Витягли так багацько риб, що Іван зрозумів відразу: „Господь є! Петре, крикнув, Господь є!“ І Петро вмить кидається в море, щоб скоріш злучитися з Улюбленим. Стоїть на узбережжю. Так, це Він. Кілька смолоскипів горить. Одіння Петра висихає в сонці. Приладжують рибу, їдять хліб, а дав його їм той Ісус, якого навіть не спитали: ким є? Чи можна знати напевно, що то Він? Але так! Мій Боже, то ти, ти сам, що ставиш зненацька питання, як же нам воно близьке! (але не відповідь, на жаль!)

— Симоне, сину Івана, чи любиш мене більш, як ці?

— Так Господи, ти знаєш, що я люблю Тебе.

— Паси мої ягнята...

Тричі повторився той діяльоґ при березі озера. Потім Ісус віддаляється і Петро ступає зараз за Ним, а Іван іде оподаль немов би втратив свій привілей „улюбленішого“, немов би серце воскреслого Господа вже не вирізняло свого вибранця. А все ж Христос висказує про Заведеєвого сина таємничі слова, а їх інші учні приймають як заповідь того, що Іван не пізнає смерти.

І коли за кілька тижнів Ісус покидає громаду учнів, підноситься і розпливається в ясноті, то проте не відходить остаточно. Ось уже чаїться на закруті дороги, що веде з Єрусалиму до Дамаску і виглядає Савла, свого улюбленого переслідника. Відтоді кожний може зустріти на своїй дорозі Бога, що чатує на нього.

Н. Королева.

„ЧИСТІ“ *.

Перед світанком того дня, що похід мав увійти в Толедо, до табору прибилось двоє подорожніх.

Сандоваль — він тієї ночі командував табором — з цікавістю дивився на прихожих і не міг згадати, коли вже бачив такі ясні обличчя, таких спокійних людей.

— Diaos vos benesiga! — привітався старший провансальським привітом.

Широкі чорні плащі й чорні ж баскійські берети не робили приходьків подібними ні до гірських пастухів, ні до селян. Лікарі?.. Астрономи з Провансу?

— Слуги Божі з Романії, — пояснив старший аскет з блідим обличчям і глибокими запалими очима.

Мешканці долини Родана та Піренейських країн не визнавали себе ані за васалів Франції, ані підданців Арагону. Давали своїй країні невтральну, з давниною повязану назву:

— Romania.

— Прохаємо милостивої авдієнції в королеви, доньї Хуани.

Сандоваль пройшов рукою по білій щітці свого густого волосся й наказав чекати:

— До відповідної хвилини. — Але щиро додав: — Тільки наперед не можна казати, коли вона прийде.

...Вона прийде! — так певно притакнув старший прихожий, ніби це залежало від нього, а не від доньї Хуани. — Вона прийде й попращався тими ж словами, що сказав вітаючись:

— Diaos vos benesiga! (Най вас благословить Господь)!

І справді швидче, як можна було сподіватись, дочекались „слуги Божі з Романії“ приобіцяної Сандовалем „відповідної хвилини“. Доньї Хуані настільки полекшало перед Толедом, що того ж таки дня вона прийняла чужинців.

— Колись король Дон Педро Арагонський обстав за тими, що їх переслідували, як тепер нас. Його шляхетна рука простяглась над розпорошеними несправедливістю по світі...

Далекий погляд доньї Хуани затримався на старшому романському втікачеві — Монфорові. Думкою пролетіло: Монфор нащадок переслідників, тепер просить захисту перед переслідуванням. І все за те саме! Дивні діла Господні!

* Другий розділ повісти „Предок“.

— І я не замикаю дверей милосердя переслідуваним — промовила задумливо. — Сонце Еспанії, як і за Дон Педра, так і тепер світить усім пригнобленим і нещасливим. Сини ж Еспанії, її шляхетні лицарі обороняли завжди й оборонятимуть усіх покривджених. Але... я не знаю, як Свята Церква...

— Чи ж не називали Дон Педра, богобоязливого короля „el Catolico“? Чи ж не дав йому Господь перемоги над маврами, що віддаються справам матерії й тіла, цим принадам диявольським.

Замовкли, і немов німа тиша сказала: — Так!..

— Давні події нагадали ви, — ніби прокинулася з думок володарка. — Я гадала, що вже давно розвіявся дим каркасонських кострів...* Думалось, що з ним зникла й память по тих „досконалих“, „чистих“, „альбігойцях“.

— Дим — може... Але ж, королево, все ще непоборною фортецею стоїть свята Гора Спасення — Монсегюр зо своїм найсвятішим скарбом. І ні спалити її, ні зрізати не можна.

— А в серцях вірних горить посвячений огонь науки Гільбера де Кастро, — тихо додав другий романець.

Був стрункий, високий, з білим мармуровим чолом, відтіненим, аж синім, трохи закучерявленим волоссям.

Хуана обернулася до нього. На хвилю затримала свій погляд на тім вирізбленім чолі й трохи схвильовано промовила:

— На що згадуєш наймення... про яке що можеш знати, чужинче?

З-під широких брів блиснули два вогники очей:

— Згадую, володарко, бо забути не можу, хоч би й хотів: це — імя мого роду. Знаю ж про нього те, що тепер в Піренеях я — може його єдиний нащадок.

— Помиляєшся, мій госте...

— Мабуть ні, ясна королево! Вогнем і мечем до кореня винищено все, що було в Романії з роду де Кастро. Лишилось тільки двоє. Один помандрував у світ за очі, на Схід, в країну скитів чи готів... хто визнається на назвах тих диких пустинь?! З насіння ж другого був я, останній, бо ж посвятив себе Господеві.

Хуана вказала на Беату, що, немов би неприсутня думками, стояла, байдуже спершись на вікно.

— Тут знайдеш ще декого з свого роду. З нього ця дама, графиня Беата де Кастро. Говорити з нею можеш, але відповіди не чекай: вона — німа.

Романський де Кастро зробив кілька кроків до Беати й глибоко вклонився.

— Незбагнута Ти, Мудросте відвічна! В наших сумних, налитих підлотою часах єдина справна доля для нащадків того, хто беріг кров Христову в Святому ґралю, — жити в мовчанню.

— Або, — додав лагідно Монфор, — служити Духові Істини,

---

* В Каркасоні спалили багато альбігойців підчас так званого „альбігойського хрестоносного походу“, що його вождем був Шимон де Монфор (1165 — 1218 р.р.).

що його світ прийняти не хоче. Ми бо не сміємо „прожити життя марно".

— Не жити марно, — зідхнула королева. А хто скаже, що це означає?! І як це зробити, коли вже згасло сонце життя й не освітлює більше мети?

— Велика Мета не гине ніколи, володарко! А Сонце правди ніколи не гасне!

Під восковою церою обличчя Хуани підступив блідий румянець: королева стала подібна до освітленої зсередини камеї. Уста їй затремтіли. Але вона згасила готові вирватись слова. Знову якусь хвилю потривало мовчання. Погляд королеви торкнувся Беати, нерухомої, як статуя резигнації. Потім по черзі перейшов по обох прихожих, ніби хотів увійти в їхні думки.

— Шукаєте моєї охорони... — Гармонійний, „неземський" голос Хуани тремтів. Дам її вам. Навіть — більше: подарую приязнь свою, якщо... Не знаю таємниць ваших, але — певне, що великі й могутні вони, коли за них платили життям. Кажуть бо, що ви — альбігойці, володієте „якимсь скарбом найціннішим". Кажуть, що в горі Монсегюрі зберігаєте Кров Христову. Скажіть же мені те могутнє слово, що перемагає й смерть саму та дає життя вічне. Тоді матимете все, що може дати наказ і влада королівська.

Схвильована королева встала. Її невелика постать, за час жалоби ще більше виснажена постами й умертвленнями, губилась у широких фалдах чорного оксамиту. Обвинута жалібними завоями голова видавалась масивна, аж занадто велика на таке дрібне тіло. Очі горіли екстатичним вогнем впертої, єдиної думки, що володіла нею нероздільно й цілковито.

Монфор спокійно оглянув володарку.

— Багато вигадок і неправди оточує наймення „чистих" катарів. За те тисячі тисяч наших загинули. Великі десятки тисяч нас нищено нараз. Одначе „таємниці життя і смерти" таки не знищено. Це — правда. Спробуєм, володарко, приготовити тебе, щоб ти їх зрозуміла.

Обличчя доньї Хуани заясніло надією. Але знову запанувала над собою.

— Чиніть, що треба... Але скажіть — і матимете.

Монфор похитав головою.

— Відмовити в науці тому, хто її просить, не сміємо. Але не можемо її продавати.

— Таж прохаєте в мене захисту?

— Прохаємо, королево, не купуємо.

Беата не слухала розмови. Що поможуть їй усі науки й таємниці світу? Але вухо вловило:

— Одна з таємниць життя, володарко, у тому, щоб смерти не боятись, а бажати її, як початку вічного, щасливого життя. У хвилині найвищого поземного щастя слід шукати її...

Беата прислухалась уважніш:

„Може й справді не помилялась вона „тієї ночі", коли ба-

жала собі смерти? Але... хіба вона одна така на світі, що живуть без життя?"

І знову ніби далекими хвилями докотились Монфорові слова про гріх тілесного кохання, що увязнює духа в путах матерії світу цього... „недосконалого, повного болів, лиха і зла... Бо ж, з Божого дозволу, в нім володіє диявол".

— Так ось, — думала Беата, — пекельна безодня вже розз'являє свою пащу, саме біля її ніг... І мабуть я впаду в неї...

А замислена донья Хуана вже давно не вловлювала слів. Всі її думки крила та, головна: — „Вони знають таємницю життя і смерти"! Від них дізнаюсь і я!

Хмари надій, як клуби пари, згортались і розгортались, підхопили Хуану й понесли, гойдаючи, як на хвилях. „Справді, це — так! Так говорить і патер Інніго — представник віри правдивої, так говорять і ці схиблені „чисті" — єретики! Що ж, вічний Бог хіба не може й „цих" ужити собі на славу?"... Й думки заходили одна за одну.

Може б ще й далі тривало послухання приходьків, якби несподівано — різкий Беатин рух не вирвав королеву з того виру розбіжних думок. Графиня цілою поставою схилилась до вікна, й це повернуло Хуану до дійсности.

— Хочу пізнати науку вашу і... таємниці ваші. Залишайтесь серед поетів нашого двору. Здається бо мені, що я чую більше поезії, як фільософії у ваших словах.

Донья Хуана злегка схилила голову, відпускаючи чужинців.

— Що так схвилювало найулюбленішу —, бо ж найсумнішу товаришку мою? — звернулась до Беати.

Графиня де Кастро вийняла з омонєри табличку й швидко написала:

— Посланці з мого дому, з Бургосу.

— Тож іди, дитино, й скажи маркізі, що я звільнила тебе...

Лист випав із Беатиних рук. Збліле обличчя аж злилося з білим мереженим коміром. Чи ж була така біла й прозора лілея душею, як тілом?.. На серце їй набігала щораз вища хвиля. Здавалось, що в ньому все бурлить, стогне й гуде, як в хуртовину корабель. Писала сестра Каталіна: запалення легенів, хвороба, що відобрала життя Дон Феліпе, поклала до ліжка й їхнього тата. Він не сподівається видужати, а тому наказує їй — Каталіні, не чекаючи закінчення родинної — по ньому — жалоби, з дозволу королеви, (котрій листа посилає одночасно) приспішити шлюб із Карльосом Лячердою.

...„за прикладом Химени, котра в тільки що вдягненій по батькові жалобі, — писав ослаблою рукою дон Фернан — стала до шлюбу з Сидом. Не личить бо стародавньому родові бути без вождя"... „Тому ж що по мечі рід де Кастро вже не має нащадків в Еспанії — мусить це імя перейти, як наймення родове до нащадків Каталіни й Карліта, починаючи рід де Кастро — Лячерда."... „Молодша ж сестра Беата, коли прийде на те Бо-

жий дозвіл, — принесе своєму чоловікові тільки честь союзу з давнім родом де Кастро і маєток, але не імя"...

Беата дивилась, як на далеких горах вгасав останній усміх дня, й здавалось їй, що то вгасає для неї останній проблиск надії.

„Що ж сталося такого непередбаченого, чого вона не знала?! Хіба могла вона надіятись, що стане Карльосовою дружиною? Та ж перед хвилиною сама написала собі в дусі епітафію, що житиме без життя!?"...

Дзвони з „Марії Діви Білої" сповістили, що вмер ще один день. Мідяний хор з церкви de la Luz підхопив, а за ним ще інші:

...„ecce ancilla Domini"...*

Так, іншого виходу нема. Беата схилила голову і враз остаточно вирішила: від цієї хвилини уважати себе за постулянтку босих кармеліток...

Сонце вже цілком сховалося за гори. Сірий, хирявий день над вечір зовсім захворів і счорнів. Холодний піт стікав з дерев і стріх, краплинки його падали на пожовкле листя й тихо хлипали, немов хтось безпорадний зрезиґновано, без надії виливав свою повну жалів душу.

З подихом вітру від Толєдських гір у дворян доньї Хуани прокинулась надія: чи не полегшає володарці в місті, що бачило розцвіт її молодого щастя? Може погляд на миле колись оточення поверне королеву до живого життя, розжене химерний сумерк позагробових видінь? Може відвіє божевільно вперту думку, що мертвий Дон Феліпе воскресне та ще й... по такім довгім часі?! Раділи й тому, що принаймні мертвий пробуває в храмі, а не в безнастанній мандрівці. Відпочивали й дворяни так довго позбавлені найменших вигод життя.

Інес і Беата поверталися з прогульки. Коні їх попліч вступали на міст, а перед ним виростав силюет соборної вежі, одинокої, а не подвійної, як буває звичайно. Був це палець св. Івана Христителя, що вказував на небо. Інес відшукала схований в зелені замок, біля річки, поза стінами міста. Промінь сонця торкнувся вікон і вони засяли разками самоцвітів.

— Замок Галіяни** вітає нас усміхом. Може з ласки Божої і ти, Беато, знайдеш здоровя в Толєді. Я все прошу за тебе „Білу" Діву.

Беата ледве помітно усміхнулась: знову почула полегшу, що її віднято дар слова. Скільки дрібної брехні, лукавства та виправдувань обминула вона за цих три тижні? Що відповіла б вона й тепер приятельці, коли завтра має статись така небуденна подія?! Най же мовчать її уста, як мусить мовчати серце!..

Коли другого дня в толєдській катедрі скінчилась Божа Служба, ні патер Інніґо, ні його асиста не відступили від вівтаря. Не встала з місця й королева. Тиша насторожилась безконечними

* „Ось я — слуга Господня".
** Галіяна — дружина Карла Великого.

рядами статуй, що від тринадцятого століття зігнули коліна чи зіпяли руки в нерухомій молитві під склепіннями просторого храму.

З долішніх „stalla“ *, що на їхніх спинках вирізьблене здобуття Гренади, підвівся Карльос Лячерда. Повільним, але певним кроком підійшов до вівтаря, став навколішки й підвів очі на потемнілий від часу образ вирізьбленої з дерева постаті Мадонни. Як володарка, що за малолітнього Сина керує королівством, Пресвята Діва, уквітчана зорями, тримала Дитину-Ісуса на колінах.

Патер Інніго розкрив євангелію й урочисто, повільно й виразно прочитав:

— „Споконвіку було Слово, і Слово було в Бога“

Закрив святу книгу і, передавши її диякону, промовив до Карльоса:

— Тож знай, лицарю Божий: словом вяжеш себе. Добровільно, не примушено у стіп вівтаря складаєш його. Умій же його шанувати. Скажи ж: чи любов твоя, що її на вівтар Божий як цвітку складаєш, свята і чиста?

— Така вона, — роздільно й голосно відповів Лячерда.

Легким тремтінням пробігло зворушення по придворних. Душі напнялись! Серця — на сторожі. Присяга лицаря дамі — consolamento завжди було закликом для присутніх:

— „Sursum corda!“ („Горі імієм серця“!) — закликом, що підносив від буденної звичайної щоденности, яка присипала, як порох шляхи, ідеали й лет до них.

А Карльос, поклавши правицю на шпаду, до половини витягнену з піхви, проказував слова присяги:

— „Перед обличчям Господнім і Марією Дівою, Володаркою Небесною, перед королевою нашою, королем і цілим двором складаю на вівтар святий, при твоєму, отче чесний, свідоцтві присягу: до останнього зідхання служити дамі своїй вчинками і життям. Їй присягаюся віддати на віки любов свою й пошану“.

— Як наймення дами твоєї, лицарю Божий? І чи приймає ж вона присягу твою?

— Перед Богом і людьми називаю наймення її з пошаною: Марія Беата де Кастро зветься вона на землі, а „Провідна зоря“ моя — імя її у вічності.

Домініканин повів очима по рядах двірських дам.

— Приймаєш ти присягу й службу лицаря свого, Маріє Беато де Кастро?

Беата вийшла з лавок. Спущений аж по уста чорний серпанок жалоби, як у всіх двірських дам, приховував її обличчя більш як до половини. Як молода до шлюбу, стала вона навколішки попліч Карльоса.

Домініканин взяв із таці подані йому дияконом дві обручки. Благословив, покропив свяченою водою перстені й одяг їх на

* Лави по обох боках вівтаря по монастирських церквах, так званий „черничий хор“, але — не „хори“.

руки лицаря й дами. Аколіти* вклали обоїм до лівих рук розсвічені свічі, правиці ж обоїх священик прикрив своєю рукою.

— Освяченими офірними символами вічности на вічність зєднує вас Господь. Най любов і вірність, що їх обіцюєте собі взаємно, буде вам світлом і підпорою на шляху до Світла Вічного, що в ньому зєднаєтесь навіки.

З хвилину голови обоїх були схилені. Потім помалу піднеслись, повернулись у повний профіль, як на медалях, — одна до одної. Й зустрілись у поцілунку.

— Єдиним цим поцілунком дозволено вам обмінятись на землі, — лунали слова священика. — Можете кожне вступити в подружжя з іншими. Але — ніколи один з одним. Світло негаснуче най світить душам вашим.

Доторкнувся Євангелією рамена дами, потім — лицаря й дав поцілувати текст:

— „І Слово було у Бога споконвіку".

Вклонившись вівтареві й священикові, Беата й Карльос підвелись. Лячерда урочисто за руку провадив „свою даму", щоб разом із нею вклонитися королеві. Коли проходили навами, соняшний промінь упав до ніг Карльоса, немов торкнувся його світляним пальцем. Лячерда інстинктовно підвів очі й вперся поглядом у камяну статую короля Санчо IV-го, — давнього ворога свого роду. Спертий на меч, камяний Санчо дивився суворо і сумно. Думкою Карльоса пролетіла історія цієї родинної боротьби за еспанський престол, що ним таки заволодів Санчо, небіж короля Альфонса X-го, дарма, що прямий спадкоємець і син Альфонса X-го, Альфонс I-й де Лячерда, боював завзято за свої права, маючи за собою, крім права свого, ще й союзників короля Франції, Англії та „африканського палядина" — Якова бен-Юсуфа**.

— „No madechado!" (Не доказав!) — здавалось говорив камяний погляд Санча IV-го, повторяючи ті розпучливі слова, що з ними на устах помер перший Лячерда. І загрозою та осторогою зазвучали вони в повітрі...

*

Саме на передодні Св. Катерини ще звечора нагнало вихорем сині, зі споду підпечені, важкі хвами. Горами повиростали на обрії, оступили óтік все місто, а потім почали на нього наступ лавами грізних велетнів, закутих у бронзові лати зо сталевими шоломами. Аж моторошно стало мешканцям Толєда, так тужно тривожились серця.

— Добре ж, як буде сніг, — запевняли старі люди. — Може впасти крига от такими шматками... — показували жахливі роз-

---

* Прислужники при богослужбі, як і міністранти.

** Див. „Хроніка дона Хуана-Мігуеля" Том 51. „Biblioteca de Autores espanoles". Escrituras en prosa anteriores al Siglo XV, сторінки: 257 — 264.

міри й вираховували, за чиєї памяти вже приходила на край подібна біда.

Тратив рівновагу й фрай Антоніо. Перед грізними ж, червонаво-жовтими хмарами не стримував більше свого невдоволення, а тому його підборіддя ще дужче виїхало вперед.

— Господа спокушуємо, — повторяв францісканин. — Чи ж видана річ: звичайні собі грішники чуда воскресення не тільки вимолюють, а ще й певні, що воно таки станеться, мало дня не назначають, ніби місячні епакти встановляють.* Тож гнів Божий і збирається на марну зарозумілість і пиху нашу!

Дехто з духовенства погоджувався мовчки з „розумними міркуваннями" скептичного падре, але ж більшало й тих, що починали протестувати вже напів-голосно.

— Так, велить закон Святої Церкви, щоб тіло християнське було поховане в землі. Таж не допустимо, щоб „згори" нарушувано канони церковні!

І, мов квіти напровесні, щодня розцвітали нові чутки:

— На чолі святої статуї Христа де ля Люс ясно бачили диякон та два священики справжні краплини свіжої крови...

—Хусточка в руках Матері Божої Семиболісної, що в каплиці, — кожного ранку наскрізь мокра! „Цілі бо ночі плаче Пресвята Діва".

— Чорний крук влетів під час піднесення Святих Дарів до храму Марії Діви „Білої" й тричі кричав. „А в крику тому можна було ясно розпізнати латинські слова — „PAX! PAX! PAX!" —...** Бо ж до вічного відпочинку вже давно час покласти вбоге тіло".

Обережніші з царедворців намагались оминати патера Інніго де Санто Еспіріто. Ясно ж було вже кожному: занадто вперту має він віру, й вже час було її трохи приборкати!.. Таж навіть і Святі Апостоли раз-у-раз сумнівалися! А, як же?! Не картав би їх тоді а тоді Господь, називаючи їх „маловірами". А вже звісно: куди там нам! Найгірше ж, що така беззастережна віра ченця-домініканина підтримує мрії королеви, що її розум з великого жалю — збочив з правдивої дороги — це було кожному ясне.

Та патер Інніго „нічого не чув і не помічав", бо ж „хто керує іншими, часто мусить не бачити, не чути, не розуміти, хоча б і бачив, чув та розумів". Тому домініканин не помічав навіть тих „остовпілих вірників", що зранку в день Св. Катерини з жахом дивилися на дон Феліпову труну.

А було з чого й зжахнутися...

Під масивним, камяним склепінням катедри, в огнистому вінку свічок королівська срібна домовина була покрита, мов білою габою, тонкою верствою блискучого снігу - наморозі. Не падав він згори, бо ж це засвідчували всі ченці, що в нічній зміні молились до ранку над труною. Ні, сніг виступив із самої

---

* В Юліянському календарі, зміненому папою Григорієм XIII м. р. 1582, епактами звали „вік місяця" — тобто число днів від появи молодика на небі.

** Мир!

труни, немов би його випотило набальзамоване королівське тіло. Лежав довго й переливався та виблискував і палав в рухливій заграві розсвічених свічок, аж поки проказав від вівтаря патер Інніго „Requiem aeternam“ * наприкінці Служби Божої. Тоді враз сніг перетворився в краплини чистих сліз. Спочатку вони заливали цілу труну й дрібним частим дощиком впали на мармурові плити цяцькованої підлоги. Це ж плакало тіло померлого над своєю гіркою посмертною долею:

— Блукати непохованим! — і вимагало похорону.

Однак донья Хуана ані тепер не хотіла зрозуміти, наче й не було цього ясного-преясного знаку! Вона, як мати над хворою дитиною, схилилась над замкненим віком труни, яку не відчиняли за першою тихою, неспіваною месою, бо:

— Дон Феліпе і за життя не любив уставати рано!

І вдова побожно притримувала тієї привички й щодо мертвого короля.

Обережно, немов боялась розбудити тяжко хворого, володарка витирала хусточками краплини з віка домовини й дбайливо натягала сама власноручно шите перлинами-сльозами прикривало на труну. Переляканим жестом:

— Не збудити!... Обережно! — затримала панів, що підійшли нечутним кроком, бажаючи помогти королеві.

Потім відступила на крок. Оглянулась, розстібнула фібулу своєї довгої, підбитої хутром, чорної оксамитової „манти“-плаща, скинула її й нею ще накрила труну поверх.

— Спи, Феліпе!

І рухом руки наказала ченцям молитися тихо, без слів...

Другого дня по „консоляменто“ майже вдосвіта вирушили одночасно Карльос і Беата. Тільки він поїхав до Бургосу, вона ж до Мадриду.

Бути на весіллі сестри рішуче відмовилась. Не про поземні бо весілля годиться думати невісті Христовій. Посвячуючи ж себе Господеві, мусить віддати Йому своє життя, щоб продовжив життя татові, — написала на листочку королеві.

Патер Інніго замислився. Добре знав обох сестер, любив їх, як вміє любити духовник виплекані ним з пупянку людські душі.

— „Покликання“... О, ні!. Здається, тільки alta oratio (високі слова!).

Занадто пристрасно боронилась Беата проти всяких умовлювань — вичекати, чи бодай відложити свою постанову, хоча б до весілля сестри. Хіба ж раніш не мав нагоди помічати патер Інніго, що переважно тихо, непоквапливо й спокійно бороняться ті, хто відчув покликання? Щось надто багато було палкости в протесті німої красуні.

— „Чи то ж аж така глибока її рана?! — міркував домініканин, закінчивши свої чотки під аркадами „Круазієр“ — мена-

* „Відпочинок вічний“.

стиря Сан Хуан де льос Рейос. Дивився на широкий краєвид з блискуче-срібними меандрами Тахо, такий далекий, що на ньому не видко було живих істот. Тільки місто Сан-Мартіно серед цих вільних, самітніх просторів нагадувало про людей там, в долині, з їхніми такими ж здалеку непомітними особистими турботами й радощами. І на цім рожево-фіялковім полотні далин ніби розстилав патер дрібні факти — не факти, події — не події, обривки зауважень, окремі слова чи вираз поглядів, що ловив їх „на льоту", а тепер так уважно їх переглядав. Чого останніми часами дон Карльос все дужче зближався до володарчиних поетів? Особливо ж... так, особливо ж з тими двома, новими? Тягла його приязнь до галузі з роду, що ставав йому близький?... Може. Тільки ж щось аж надто було в тім привабливе. Бо ж, навіть їдучи до Бургосу, випросив він дозвіл у володарки взяти їх обох з собою... „Окраса на тихе весілля—славні провансальські трубадури"!... Але ж ми вже трохи чули їхні „окрасні" співи...

Патер Інніго помацав у рукаві ряси Беатиного листа, зачепив за пояс вервицю й підійшов до великого круцифіксу на стіні. Своїм звичаєм уважно подивився на розп'яття, ніби питаючись:

— Чи справно роблю? — й пішов до своїх покоїв.

Тільки що взяв перо, — вчув поквапливу тверду вояцьку ходу важко обутого дужого чоловіка. Затримався прислухаючись. Брат Домінго — „охоронець дверей" патера Інніго тихо сперечався з прихожим. Домініканин встав і відчинив двері.

Тримаючи крислатого бриля в руці, стояв перед ним раменистий атлет, Херонімо Діяс, Карльосів джура. З-під його сукняної довгої „капи" виглядала шкуратяна, чужинецька одіж — „juste au corps" а за поясом стирчав кинджал та була привішена — „мізерикордія" — короткий, менший ніж. Високі, аж поза коліно, горішнім краєм розширені „лійкою" чоботи, теж чужим звичаєм були припнуті ремінцями до поясу, щоб не спускались та не перешкоджали в ході й у сідлі. То ж Херонімо навіть не мав часу впорядити себе, а прибув наквап, просто з сідла. Тільки дуже нагальна справа могла привести його до володарчиного сповідника, тільки загроза якоїсь небезпеки могла повернути його з дороги до Бургосу, куди він вчора лише відїхав з Карльосом із Толєда.

— Предостойний Падре!... Прошу: вислухайте мене, як на сповіді. Благослови Свята Діва del Pilar донью Беату — ради неї я міг вернутись. З листом до неї послав мене Дон Карльос. Листа того я до рук власних доньї Беаті віддав, догнавши її в дорозі, й, вертаючи назад, заскочив до Толєда, до вашої милости. Рятуйте, найдостойніший отче, бо ж обома ногами стоїть над безоднею Карліто!

В хвилинах глибшого схвильовання чи болю старий слуга називав свого молодого пана довірливо-інтимно.

— Ах, Карліто, Карліто!... Як би ж йому загрожувала небезпека видючої смерти, — то на те вистачало б і самого Хе-

роніма! Оборонив би! А то ж збирається на гірше: паленим чути! Здалеку димом стосу заносить від тих нових романських труверів!

— А дон Карльос — з ними! Вже давно днювали й ночували в нас, та все свої мудрощі пекельні викладами. Все запевняють, що інак цілу, без вийнятків цілу науку Святої Церкви розуміти слід. Бо ж, мовляв, усе на шкоду людству, все поплутали священики наші. „Синами Белíссени“* ці правдиві сини Вельзевулові себе називають.

Патер Інніго відкинувся на спину фотелю:

— Так, в чім же річ, Херонімо?

— Як — в чім? Таки ж самі посудіть, отче всечесний, чи ж не сини дияволові, коли навчають мого Карліта й хреста святого стидатись?! „Знаком образи Божої“ — хрест називають!... І той молодий, — Боже йому вибач, — ще ніби й теж де Кастро зветься, таж при мені такі слова вимовляв: „Ні, — каже — цим знаком я ніколи спасенний не буду!“ Себто „знаком хреста“... Чуєте?...

Воскове обличчя патера Інніго не зміняло виразу, тільки ледве тремтіли ніздрі і в очах загорявся той, ніби роздмуханий з середини, вогник.

— Кажеш, і консоляменга не визнають?... Як? — Поганська вигадка?

Обурення хуртовиною розгойдало Херонімове серце. Тремтіли кінчики білих вусів на обвітреному, смуглявому обличчі й, мов білий вогник, тріпотався маленький ромбик гострої борідки:

— Це ж, отче, так можна й лицарського звичаю, й святого побратимства не визнавати! Або ж можна дійти до того, щоб і меча не святити! Знаю: „святі не мечем, а вірою перемагали“, так і при свяченні меча говориться, але отче всечесний! Що ж буде зо світом, коли порушений буде хоча б той і найменший припис обичаїв лицарських?!...

За годину по тій розмові кілька їздців прудко вирушило з Толєда. У одного з них в подорожній торбині був лист до Карльоса Лячерди від маркізи де Алькораз. В тім листі маркіза перепрошала, що мусить зрушити його пляни. Мовляв, у метушні несподіваного Беатиного від'їзду та через зміни, звязані з ним, маркіза так прикро забула, що „нові трубадури мають саме за три дні звитись перед королевою, з власного володарчиного наказу. Як будуть вільні, маркіза пошле їх зараз знову до Бургосу, дон Карльосові, на найшвидчих конях і обовязково...

(Далі буде)

---

* Белíссена — кельт — іберійська богиня місяця. Деякі альбігойські роди вірили, що походять від неї.

Б. Рудзкий

ПЕРЕМІНИ В МАСОНЕРІЇ*

Зацікавлення громадянства масонерією та її ролею в історії тепер дуже живе. Думаю, що й відомості про переміни серед тієї мафії в останнім часі заінтересують не менш від інших інформацій з тієї ділянки. А переміни ті незвичайні, цікаві і знаменні, бо засвідчують вони глибоку кризу, що її переживає добре законспірований осередок тайної, а незнаної нам іще секти, яка гуртується з-посеред жидів і з непамятних часів намагається постійно й консеквентно опанувати своєю владою цілий світ, а масонерія це для неї тільки напівявне знаряддя.

*

Доки суспільний устрій европейських народів спирався головно на корпоративізмі, доти тайні орґанізації провадили свою деструктивну роботу за посередництвом невеликої скількости втаємничених провідників і найвпливовіших особистостей поодиноких корпорацій. Одначе коли почали рватися корпоративні вузли і перемінявся середньовічний суспільний устрій европейських народів на новочасний, показалася потреба розширити дотогочасні орґанізаційні форми і плятформи діяльности тайних орґанізацій. Отже ступнево почали творити тайні академії, товариства і нові орґанізації зо спеціяльним характером, призначені для діяльности серед широких мас, а також у XVI. в. започатковано орґанізацію з визначно політичним обличчям, що мала фільософічно-кабалістичні і маґіо-альхемічні заслони та стала одним із найважніших засобів реалізації тайних жидівських плянів, спрямованих на підбій світу. Коли не вдалися спроби сил до нових змагань впродовж XVI. в., зроблено дуже дбайливу підготову на XVII в. В тім віці жидівські месіяністи провіщали прихід нової ери для жидів, а Менассе бен Ізраїль, кабаліст, визначна постать в історії жидівства, що тримав у своїх руках сіті всіх тайних сектярсько-революційних орґанізацій і що його роля в 30-літній війні та кромвелівській революції в Анґлії як слід іще не висвітлена, провіщав навіть прихід месіянської доби на 1648 рік.

Але і воєнні змагання та революційні прямування XVII. століття завели також їх тайних інспіраторів та провідників. Показалося, що пороблені до них приготування вже не вистачали на тодішні часи й уклад суспільно-політичних відносин. Сейчас витягли з того факту відповідний внесок і почали перетворювати всі академії, товариства і тайні орґанізації у вільномулярські льожі, відкриваючи до них радо двері представникам усіх суспільних верств.

Ініціятива і директива до тих перемін вийшла з довкілля Менассе бен Ізраїля, а проведено їх за проводом Баруха Спінози,

* Цю статтю перекладаємо з журналу „Tęcza“, ч. 4, 1937.

учня Менассе бен Ізраїля, творця пантеїстично-матеріялістичної релігійної системи, що скоро прийнялася в вільномулярських кругах і дозволила їм погодити християнську науку з Кабалою.

Також слід відмітити, що фільософія Спінози надхнула І. Я. Русса винайти теорію „суспільного договору", і що думки Спінози підхопив та розвинув, у вказаному ним напрямі, Мойсей Мендельсон, автор теорії позірної державної народньої й культурної асиміляції жидів, що відкрила їм шлях до здобуття повної рівноправности з християнами та вільний доступ до всіх вільномулярських льож. Їх працею могли вони від тепер кермувати справніш, ніж передтим, коли були здебільша поза льожами.

Нову, „месіянську" добу почали приготовляти за допомогою льож уже в другій пол. XVIII. в. Одначе цього разу передбачливо не означили дати її початку і творили тільки запопадливо нові масонські ритуали. Кермувала ними таємнича рука ґрупи жидів, згуртованих у франкфуртській вільномулярській льожі, і залишались вони під дбайливою опікою Ротшільдів, Опенгаймерів, Шустерів, Вертгаймерів, Шпаєрів, Штернів та приготовляли французьку революцію з 1789 р., що давала жидам рівноправність спершу у Франції, потім у низці европейських країв, а впродовж наступної сотки літ у цілім світі.

Одначе і велика французька революція враз із звязаними з нею війнами не дала жидам того, — хоч безсумніву дуже багато здобули, — до чого прямували і чого сподівалися по ній, саме влади щонайменше в деяких краях Европи. Виявила вона недостатну ще підготову психіки головно середніх верств і низів християнських громадянств, щоб прийняти революційні гасла. Через ті недостачі і недотягнення амбітні жидівські пляни й прямування не мали тоді успіху.

Ті недотягнення й недостачі почали запопадливо направляти й доповняти в XIX в., демократизуючи Европу, защіплюючи її народам за посередництвом вільномулярських льож і ріжних скритих масонських товариств та орґанізацій, (як нпр. Ліґа Охорони Прав Людини, Теософічне Товариство, Езотеричне Т-во, Союз Вільнодумних, Ротарі-Клюб, ІМСА і т. ін.) первні гнилизни й розкладу, дезорґанізуючи їх як культурне так і політичне суспільне і господарське життя та приготовляючи серед них відповідний ґрунт під засів революційних гасел. Їх і кинули, коли розшаліла остання кривава світова війна, на те, щоб зреволюціонізувати наперед цілу Европу, а опісля по черзі інші частини світу, і так приготовити остаточно терен під прийдешнє панування „вибраного народу" над світом.

Дарма, що так дбайливо приготовились жиди, щоб здійснити месіянські мрії, себто панування над світом, і тепер ганебно розчарувались вони в своїх надіях і рахубах. Щоправда остання війна вельми вичерпала европейські громадянства: поважно знищила їх матеріяльні засоси, здезорґанізувала їх морально, але водночас своїми наслідками далась у знаки й жидівству, а особливо його творові і знаряддю — масонерії, викликавши в її

рядах велике розбиття та замішання, а саме жидівство сильно ослабивши. Крім того не здійснила жидівських надій: проєктована всесвітня революція, дарма, що стільки було великих зусиль, ходні, намагань та величезного накладу матеріяльних засобів, удалася тільки в Росії. В інших державах не поширилася і взагалі слаба надія на її поширення. Зрештою і дальша доля російської революції дуже загадкова, непевна...

А яке ж положення жидів у цілім світі?... Руїни либонь уже не обійти. А жидівство ж зробило все, що було в його силі, щоб повоєнний світ занурити в загальнім хаосі, так дуже сприятливім жидівським цілям і прямуванням. Розбили і розсварили вільномулярство, щоб легше перебудувати і приготовити його до праці в змінених, повоєнних обставинах, підбуривши під час мирової конференції в Парижі одні відломи вільномулярства до бурхливих виступів проти інших, що завзято боронили інтересів своїх пікслованців.

Адже ж не слід забувати, що хаос масонських льож, їх завзяті міжусобиці, так часто незрозумілі не тільки для невтаємничених, але навіть і для більшости „братів", це ніщо інше, як тільки мистецька комедія, щоб змилити нежидів і сховати перед їх очима сутні цілі вільномулярства, знані тільки невиликій скількості найглибше втаємничених „братів", що кермують із криївки життям вільномулярства, часто заколочують його, створюючи нові льожі і штовхаючи їх до боротьби зо старими, а ці тимчасом опановують знутра, зміняють їх напрям праці, чи то ступнево ліквідують їх, якщо вони сповнили вже своє завдання, а до нового не надаються. „Б о к о ж н а л ь о ж а — як каже глибоко втаємничений масон Папус — в і д п о в і д а є з а в ж д и я к і й с ь п о л і т и ч н і й к о н е ч н о с т і...* А ті політичні конечності відомі тільки „незнаним провідникам" вільномулярства, що їх наказам навіть найвище втаємничені „брати" завжди послушні.

Тим якраз безоглядним послухом „братів" супроти наказів „незнаних провідників" слід виясняти незрозуміле для нас явище, що масонерія не розпадається і творить одність без уваги на невпинну боротьбу й спори, що відбуваються в її лоні.

Одначе повоєнний заколот та розлад тривав не довго. Віддаляючись від війни, почали люди приходити до себе й одночасно в г р о м а д я н с ь к і м ж и т т і п о ч а л и в і д і г р а в а т и м е н ш у ч и б і л ь ш у ролю комбатанти, а що в ряди суспільности напливали нові, доростаючі покоління, то й людське життя змінило своє обличчя. Змінилися передовсім настрої і прямування. Всюди щораз ліпше розвиваються народні течії, що визволяються з-під опіки вільномулярства і своїми засягами обхоплюють якнайширші верстви населення поодиноких країв. Спровола люди щораз критичнішим оком дивлятьсся на те все, що діється довкола них, а народні стихії сягають по владу наперед в Італії, потім у Німеччині; а ті самі прямування видно всюди.

---

* Papus: A. B. C. illustré d'occultisme, 5-e édition, стр. 313.

З розростом і розвоєм народніх течій у світі надійшли на масонерію тяжкі часи. Передовсім виявилася її слабосильність, наслідок розчарування, що його спричинив для жидівства й масонерії вислід европейської війни. Вільномулярство, розбите, здеконспіроване, поважно обдерте в часі війни з багатьох величних гасел, що показалися в суті найзвичайнішим обманом, зазнає всюди щораз то нових невдач, і спадають на нього з усіх усюдів щораз то нові удари. Найдошкульнішим в останнім часі ударом була для нього афера жида-масона Ставіского, що виявила всю внутрішню гниль вільномулярства і низку його ледарств. Підо впливом того відкриття 6. лютня 1934 р. париське населення зайняло супроти масонських льож виразно грізну поставу. Масонерія у Франції станула перед катастрофою. Тільки великими і зручними зусиллями вдалось їй відхилити близький погром. Одначе день 6. лютня 1934 р. усвідомив масонерії, що їй грозить всюди з боку народніх рухів, тим більш, що її конто ніде не чисте.

Грізна ситуація наказала масонерії притьмом і зручно метнутися до зорґанізовання оборони перед неприятелем, що грозить їй з усіх боків. А що найліпша оборона це завжди атака, то сейчас у затишних масонських „святинях" почали гарячково застановлятися й нараджуватись над приготовою офензивних плянів. Все це тривало понад рік. Кількаразові зїзди (м. ін. і в Кракові) та наради провідників жидівських льож „Bnei-Brith" засвідчують, що ті приготування відбувалися безпереч під авспіціями і проводом міжнароднього жидівства. А що вільномулярству, як ствердили, власними силами годі буде оборонитись перед загрозливою небезпекою, тому явно навязали зірвану з ріжних оглядів лучність із всілякими тайними і явними орґанізаціями, що з ними масонерія вдержувала колись дуже сердешні звязки, чи то вони з неї виросли, як нпр. соціялісти й комуністи — а з ними донедавна вела вона завзяту боротьбу*. Одначе менш-більш перед двома роками та боротьба урвалась. І від тоді все радикально зміняється. Між напрямками, що донедавна завзято себе поборювали, доходить до явного порозуміння і цілковитої згоди. В совітській Росії повстає навіть кільканадцять вільномулярських льож, а до них належать найвизначніші провідники більшовизму.

Те явне навязання „дружніх звязків" комунізму з масонерією, соціялізмом і жидівською буржуазією для невтаємничених у куліси гри міжнароднього жидівства — найменш сподіване. Діється це тому, що зростаючі всюди народні рухи грозять цілковитим знищенням як комунізмові так і соціялізмові, вільномулярству та жидівству, що також для своєї оборони намагаються зорґанізувати всюди, де тільки можна, спільні фронти, т. зв. „Людові Фронти", а також масонерія й жидівство, бачучи в СССР руїну господарсько-суспільних комуністичних концепцій і ступне-

---

* Неофіційно між провідниками напрямків, що боролися з собою, були завжди сердешні звязки, знані тільки горстці втаємничених.

вий наворот до давніх капіталістичних форм, сподіваються там дістати нову широку плятформу для своєї діяльности і думають, що при допомозі комунізму вдасться їм відбудувати свою давню могутність і своє давнє значіння не тільки в Европі, але й у цілім світі.

Ті рахуби масонерії та жидівства мабуть обосновані. Бо комунізм прямує тепер мільйоновими кроками до неокапіталістичного устрою, себто йде в напрямі масонсько-жидівських передбачувань. Зміни, що діються в комунізмі і проявляються в народніх рухах, заповідають зорґанізовання суспільного устрою на засадах неокорпоративізму. Передбачуючи це жидівство, що зовсім не думає резиґнувати зо своїх „месіянських" плянів, намагається вже сьогодні опанувати за поміччю відданих собі людей поодинокі фахові ґрупи, орґанізації і корпорації.

А що ту працю годі вести за посередництвом вільномулярських льож, вже надто знеславлених і наражених на небезпеку здемаскування, тому по довгих нарадах і розважаннях постановили поручити те завдання одній з вільномулярських передніх стійок, саме Rotary-Club-ам, що тішаться всюди великим успіхом і симпатією. Тому сьогодні на Rotary-Club починається пересувати щораз більше цілий тягар праці, що її досі виконували льожі, і те товариство стається від тепер очком в голові вище згаданої жидівської тайної секти. Слід ще додати: рухливість, яку в останнім часі можна заобсервувати серед ротаристів, засвідчує, що вони вже отримали видно відповідні інструкції щодо своїх нових праць.

В склад кожного клюбу входять представники ріжних фахів (по однім із кожного). Отже: промислу, торговлі, ремесла, вільних фахів і т. ін. Rotary означає „орґанізацію обороту": сходини відбуваються по черзі в льокалях членів клюбу.

Rotary оповіщує офіціяльно, що „намагається зміцнити в промислі, торговлі, ремеслі, вільних фахах засади етики, чесности, льояльности, довіря і солідарности", пропаґує „культ приязні і взаємної прихильности", а клюбовими сходинами „зближає обопільно до себе людей, що передтим не мали і не могли мати з собою жадного контакту". Одночасно визнає „ідею, сперту на вірі в правоту людської душі, у вроджену доброту людини" і „вірить у далеку, ідеальну майбутність, коли ротаріянське братерство обійме цілий світ".

Що наміри і прямування ротаристів сягають далеко — це годі заперечити, бо Rotary — як пише д-р М. Скрудлік — прагне схопити в свої руки цілий промисл, цілу торговлю, всі вільні фахи за посередництвом своїх людей, себто здобути змогу кермувати цілим життям. Тому Rotary опановує людей на верховних становищах, саму еліту, що має впливи на маси підвладних, які таким чином стають покірливим знаряддям у їх руках*.

* Dr. Mieczysław Skrudlik: Masoneria w Polsce, стр. 50.

Слід додати, що ротаристи бороняться і попираються взаємно всякими засобами і способами, що є орґанізацією нечувано спритною і щільною та що якби павуки намагаються всюди оплести суспільно-економічне життя за поміччю зайнятих становищ і запевнених впливів. З тієї причини Rotary-Club це одне з найнебезпечніших знарядь міжнародного жидівства і заслугує на демаскування, рішучу боротьбу, заборону існування нарівні з масонерією, бо це якраз її остання переміна.

Ярослав Сірецький

*
* *

Гей дзвони, дзвони великодні!
І як вони дзвонити годні,
Що чути їх аж тут?!..

Гей, спомини діточі, незабутні,
Такі величні та й могутні!..
Знайшли мене! Знайшли аж тут!!..

Краків, 13. V. 36.

Д-р Володимир Залозецький

ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІҐІЯ І КОНСЕРВАТИВНА ІДЕЯ

(Докінчення)

А накінець найскладніше питання — відношення християнської та католицької Церкви до держави з одного і до індивідуальної людини з другого боку.

І тут, як зараз побачимо, між консерватизмом і християнською наукою панує повна гармонія.

Опремо наші висновки на державній теорії св. Томи з Аквіну не тільки тому, що вона — вислів найбільш продуманої християнської фільософічної системи, але й тому, що ці питання „вічної фільософії“ до теперішніх часів не тільки що не стратили свого значіння — а навпаки, дуже актуальні.

Св. Тома відріжнює абсолютне поняття влади, залежне від прав божих і від самої інституції влади, що її узалежнює він від прав природних людських.*

Отже сама форма влади, себто відношення того, що панує, до того, що слухає, залежне є від прав божих. Натомість осягання тієї влади і користування тією владою в конкретних випадках

---

* Ясно зясовує ці питання з правно-фільософічного боку Émile Chenon: Le Rôle Social de l'Eglise 1924, з фільософічного A—D. Sertillanges S. Thomas D'Aquin I—II, з етично-політичного Paul Janet: „Histoire de la philosophie morale et politique“.

відповідно до часу, місця та осіб не є залежне від окремого акту волі Бога, а від самих людей і спирається через те на праві природнім (Dominium et praelatio introducta sunt a iure humano). Це важне, бо розріжняє він владу слушну і неслушну (справедливу і несправедливу). Отже коли хтось влади надуживає, або узурпує її, тоді підданий не обовязаний до послуху. Хоч деякі— каже св. Тома — могли отримати владу від Бога, то проте, коли її надуживають, заслуговують, щоб їм її відібрати. Одне і друге походить від Бога.

Суспільний устрій уявляв собі св. Тома як чисто становий лад з монархічним завершенням. Найліпша форма влади на його думку це законами обмежена монархія. Законодатна найвища влада належить до більшости, розуміється станово і органічно упорядкованого громадянства, але концентрується в руках одиниць, що гідні її репрезентувати. Найліпша влада та, що при ній всі мають участь у володінню (ut omnes aliquam habent partem in principatu). Ціль кожної влади, себто і монархічної — добробут громадян, bene vivere громадянства. Володіння не є задля короля, а король задля володіння. „Regnum non est propter regem, sed rex propter regnum". Загальне добро все стоїть на першім місці: Principes terrarum sunt a Deo instituti non quidem, ut propria lucra quaerant, sed ut communem utilitatem procurent". Володарів установив Бог не на те, щоб вони шукали якоїсь особистої користи, але щоб дбали про загальне добро. Від доброго володаря вимагає він любови до влади (amor principatus) могутности (potentia) і чесноти (virtus). Найвище ставить останню прикмету. Без неї володар це нездержлива людина, тільки невільник власних пристрастей*. Що св. Тома мав на думці обмежену законами правову монархію, засвідчує це протиставлення монархії тиранії „Ut regimen regis est optimum, ita regimen tyranni est pessimum". (Як володіння короля найліпше, так володіння тирана найгірше.)

Становий лад Томи з Аквіну спертий на основній засаді: „Одність в доладно упорядкованій многоті". Отже не механічна одність, не насильна централістична нівеляція, що проявляється в теперішніх тоталістичних системах, ані не анархічна сваволя, що панує в теперішніх ліберальних системах — а органічна одність, органічна структура громадянства, що в нім індивідуальні прояви гарантують загальну одність, а загальна одність гарантує всі індивідуальні прояви. Не перевага держави над людиною і громадянством і не перевага людини чи громадянства над державою, а рівновага і гармонія між обома силами.

Не буде переборщення, коли скажемо, що це є найвища державна концепція, яку видав християнський окцидент, синтеза античних політичних і фільософічно-державних систем та розвою християнського середньовіччя.

---

* Пор. Dr. J. Vilmain: „Die Staatslehre des hl. Thomas v. Aquino im Lichte moderner politisch-juristischer Staatsauffassung" 1910. ст. 131.

Це ясне оформлення образу станової держави, ляпідарний рефлекс цілого серередньовічного устрою стоїть щоправда в сильнім контрасті до того хаосу, що сьогодні панує в суспільних теоріях та в практиці державного життя, але тим власне стає незвичайно сильним притягальним ідеалом актуальної теперішности.

З одного боку індивідуалістичний хаос, що випливає з лібералізму і нищить стрижень держави і її суверенности, з другого боку тоталістична держава, що поневолює, нищить, ломить громадянство та індивідуальну людину.

Між тими двома системами стоїть органічний принцип Томи з Аквіну, ладу, спертого на рівновазі між одним і другим принципом.

Дуже дешевий скептицизм тих, що твердять, немов цей образ великої державної мудрости тому тепер неактуальний, що старий. Можна б на це відповісти, що мудрість не старіється, а якщо вона в нашій добі старіється, то можна бути великим скептиком хіба.., щодо нашої доби. Навпаки, коли сьогодні знову виринають ті думки як лік на безпуття, беззаконність, в яку попав теперішній окцидентальний світ і коли на хаос треба порядкуючої думки ладу — тоді ці образи державної теорії християнського середньовіччя стають нам аж надто близькі і не диво, що обі папські енцикліки, а головно енцикліка „Quadragesimo Anno" ту стару думку християнського консерватизму підхопила і поручила її як одинокий лік на хаос, на розбиття, беззаконня і грізну небезпеку цілковитого занепаду окциденту.

Ця думка починає тепер знову набирати великого творчого розмаху — розуміється відповідно збагачена і пристособлена до інших обставин, часу і століття. І є вже держави, що починають з більшим або меншим успіхом впроваджувати її в життя. (Італія почасті, Австрія, Португалія, проби в скандинавських державах і інші.)

Бачимо з того, що образ громадянсько-політичного ладу, повсталий в добі найбільшого розцвіту християнської фільософічної думки, має всі характеристичні риси органічної консервативної ідеї і найвищого її ідеалу, себто становодержавного устрою.

І коли Папа Лев XIII висловлює в своїй Енцикліці „Immortale Dei" думку, що між двома владами, себто між світською і духовною має панувати побажана одність, як між тілом і душею, та як передумову цієї одности кладе розмежування влад і незалежність цих влад в їх власних сферах діяння — то Папа має на думці той ідеал і той образ ладу, який ми вище накреслили і який так гаряче поручають обидві енцикліки.

А накінець залишається обговорити питання відношення Церкви до індивідуальних прав одиниці.

Одним із найсвітліших здобутків християнської релігії була оборона і видвигнення прав одиниці. В античній греко-римській добі не було ніяких меж державної суверенности, тому не могли витворитися ніякі індивідуальні права одиниці. „Quod prin-

cipi placuit, legis habet vigorem“ — що подобалося володареві, ставало законом. Це була основна засада античного, особливо римського правопорядку. Отже абсолютна перевага держави і її тоталістичних цілей, говорячи по сьогоднішньому, над індивідуальними правами одиниці. Християнство обернуло ту тверду деспотичну засаду в нівець: раз засадою поділу досі неподільної світської влади на світську і духовну, а далі засадою, що суверенні права володарів обмежені правом божим і природним правом людини. Дуже ясно поставлена ця засада в цілій християнській традиції, а особливе узасаднення надав їй знову ж Тома з Аквіну. На основі цієї державної теорії Бог передав суверенність влади нації в її цілості (розуміється, нації в органічнім значінні) наче в депозит, себто часово*. З рук нації переходить цей депозит на володарів. Іншими словами володарі дістають владу не просто від Бога, а від Бога за посередництвом нації. Зміст тієї засади: „Omnis potestas a Deo per populum“.

Тим визнає католицька Церква передовсім обмеження суверенної влади з одного боку божими правами, а з другого правом людини, чи людського колєктиву. Так зломано античну засаду необмеженої влади і означено індивідуальні права людини.

Насувається тут сейчас поважне побоювання. Чи цією еманципацією індивідуальних прав людини Церква не заініціювала новочасного індивідуалізму? Чи з цієї еманципації не зродилася в XVIII. стол. проклямація прав людини, яка каже, що мета кожної політичної асоціяції це збереження природних, неподільних та непередавнюваних прав людини, а з тим одночасно проклямація абсолютної суверенности народу, що є необмежена, неподільна і на нікого не може перейти — отже засада, що довела до французької революції, а в своїх дальших наслідках до сучасної демоліберальної системи.

І це побоювання розвіває християнська наука про державу.

Щоправда християнська релігія заступається цілком недвозначно за правами людини і поборює кожну тоталітарну громадську чи державну діяльність хоч би висказом енцикліки „Quadragesimo Anno“, що кожна громадянська діяльність людей є тільки субсідіярна (спомагаюча), т. зн. вона має тільки підпирати членів соціяльного тіла, а ніколи не сміє їх нищити**, але вона одночасно обмежує й ограничує ті права людини.

Християнська релігія признає, що одиниця старша від держави*** і що більше треба слухати Бога, як людей (Тома з Аквіну: oboedire oportet magis Deo quam hominibus) і тим вона якнайрі-

* Пор. Émile Chenon: Le Rôle Social de l'Eglise, Paris 1934. стр. 109.

** Пор. Oswald v. Nell-Breunig S. J.: Die soziale Enzyklika, Katholischer Tat-Verlag, Köln 1932. s. 145.

*** Пор. Мсгр. д'Ґульст: La morale du citoyen, стр. 50. Якою не була б політична форма монархічна чи республіканська, то суверенність має ті самі права і ті права натрапляють на ті самі межі. Природне право громадян це одна з тих меж, тому що воно є льогічно й історично старше від кожної політичної конституції. Одиниця (індивідуум) старша ніж держава — каже Лев XIII. — „est homo respublica senior“.

шучіше звертається проти тоталістичних тенденцій сучасної доби, особливо комунізму і тих правих реакцій, що нівелюють, нищать або перемінюють одиниці у безформну масу, але вона також опрокидує ліберальний погляд про абсолютну незалажність і свободу одиниці, що ослаблює своєю необмеженою свободою всілякі колєктивні чи державні завязки.

Як одиниця не є абсолютно свобідна, так і права індивідуальні, права одиниці не є абсолютно необмежені. Вони мають свої межі в законах божих і опертім на них моральнім порядку, в правах ближнього та в правах загального добра *.

Тому релігія християнська не ідентифікується з поширеними сьогодні індивідуалістичними (ліберальними) та колєктивістичними (комуністичними) засадами. Вона стоїть на становищі обмеження, злагіднення та присмирення одного чинника одним. Вона признає свобідний та здоровий, а разом з тим обмежений розвій одиниці, яку охороняє як перед рознузданими вибриками ліберального індивідуалізму так і перед нівелюючими тенденціями колєктивізму. В тій охороні одиниці, в її сутнім відношенні до громадянського колєктиву і в прямуванні до соціяльної гармонії та справедливости проявляється власне той принцип будови громадянства, що зветься християнським солідаризмом.

Отже коли йде про відношення християнської релігії до консервативної ідеї, то по тім усім тут наведенім можемо сміливо твердити, що одна доповнює другу, що між тими щоправда нерівними та ріжними сферами можуть бути тільки дружні відносини. Інші відносини, навіть хоча б були вони байдужністю, означають, що — як це замітив один консервативний публіцист — десь тут була зрада **.

А на кінець два слова про відношення цих двох потуг до нашого громадянства.

Серед сучасних гігантичних духових змагань двох ворожих світів, одного спертого на поганськім та сатанічнім антихристовім пристраснім бажанню знищити великі надбання окцидентальної культури та другого, що відроджується серед тяжких страждань під знаками Христа і Його творчої сили любови — наше розбите, розторощене, схаотизоване і безпутнє громадянство мусить найти ясно означене місце. Невтральних у тім смертельнім двобою не буде, бо по перемозі однієї з тих двох потуг для невтральних, неоформлених, нескристалізованих націй взагалі місця не стане.

Нашу духову порожнечу, нашу безістотність і неоформленість, апатичність і безобличність, та нашу хаотичну внутрішню нездисципліновану вічно ферментуючу природу мусимо основно змінити, щоб тягарем власного змісту, силою нашого духа, незахитаною вірою в ясну обновлюючу ідею ми могли не плентатися за іншими, а стати одними з перших в рядах тих, що через ду-

---

* Пор. Chenon, Le Rôle social de l'Eglise, стр. 176.
** Wincenty Kosiakiewicz: Katolicyzm a konserwatyzm, стр. 48.

хове перeродження стелитимуть в майбутності шляхи для нового людства.

І тут велику ролю мусить в життю та розвою нашої нації відіграти християнська ідея в сполуці з творчим, новочасним, консервативним світоглядом.

Такі великі перспективи, сперті на синтезі творчого консерватизму та християнської релігії відкрив перед українською нацією один із її найбільших духових провідників — Вячеслав Липинський.

Образ нового ладу вже кинений в геніяльній духовій проекції — треба тільки велетенської надлюдської напруги, щоб з того занепаду, що до нього ми докотилися, піднестись до соняшних висот того образу, який міститься в ідеї клясократичної України.

Петро Ісаїв

ФІЛЬОСОФІЯ СУЧАСНИХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

(Докінчення)

Враз із давнім поняттям матерії захиталась і друга основа механістично-матеріялістичного світогляду — **точна причиновість**. Її місце зайняли т.зв. статистичні закони. Щоб зрозуміти, що це таке, подам приклади. Коли я кину 4 грошівки на стіл, то може бути й так, що всі чотири обернуться тим самим боком, себто орлом, або числом. Одначе при збільшенні скількости грошівок щораз менша буде правдоподібність, щоб усі вони падали одним боком. Це вже майже неможливе при 20 окремих грошівках. Коли ж кинемо одночасно мільйон тон грошівок, то цілком певне майже 500.000 тон впаде одним боком, а других 500.000 іншим боком. Зробивши досвід з величезною скількістю грошівок, поставимо статистичне ствердженя, що кинені грошівки обертаються на половину одним, то другим боком. Це ствердження буде певне і правдиве при великім числі грошівок, його певність перейде в правдоподібність при меншій скількості, а годі буде спертися на нім при зовсім малім числі. Таке правило назвемо статистичним.

Інший приклад: На цеглу, що стоїть на землі, вдаряють трільйони повітряних частинок. В дійсності між сумою сил з обох боків є якась мінімальна різниця, що, знать, не годна захитати рівноваги цегли. Як вказують математичні обчислення, муляр на 3. поверсі мусів би ждати на ту цеглу, посувану тією різницею натиску повітря з обох боків — таке число літ, яке має напереді одинку, а далі десять мільярдів зер, себто число, де зерами треба б записати усю віддаль від бігуна до рівника. Ясно, з тією різницею сил ніхто розумний в практиці не стане числитися, а проте годі її легковажити. Річ зовсім зміняється, коли на місце цегли поставимо одну тисячноміліметрову плитку. Її рух від зга-

даної різниці сил по обох боках побачимо вже навіть під мікроскопом. Це і є так звані Бровнові порухи малесеньких частинок, завішених в течах чи газах. Так наші фізичні закони це тільки статистичні ствердження, що мають справді силу законів тільки при великих сумах, скажім у макрокосмі. При малих числах і поодиноких випадках, нпр. у світі атомів, вони мають характер тільки правдоподібности, а нераз зовсім перестають обовязувати.

Оті теоретично математичні міркування потвердили особливо експерименти в царстві атомів.

Тому десять літ, — коли зійшлося кілька вчених, щоб погуторити про теоретичну фізику, дискусія скоріше чи пізніше сходила все на ті самі рейки. Залишіть їх при розмові — як писав Едінгтон — про свої спеціяльні питання, або про найновіші відкриття; верніть по годині, а застанете їх зовсім певне при хронічній темі, — розпучливо говоритимуть про таємниче Плянкове h. Маленька буква, а наробила стільки шуму, а зробила переворот в фізиці. Є це означення найменшої порції енергії, яка в світі існує, є це атом енергії. h = 655 стотисячно-квадрільйонових ерга ($h = 6{,}55.10^{-27}$), а сам ерг це вже мала величина, бо це 981 частина тієї праці, якої треба, щоб 1 gr. піднести на висоту 1 cm. Ціла таємничість тої порції не в її маленькості, але в тому, що визначили її не люди, як всі інші міри, а сама природа. Уся енергія на світі проявляється тільки в таких цілих порціях, ніколи в частинних. Можемо стрінути у всесвіті різні величини енергії, але тільки такі, що виходять з помноження h через ціле число, ніколи через дріб. Отже може існувати енергія величини 2h, 3h, 1000h і т. д., але ніколи нпр. $2\,^1/_2$ h. Це якраз відкрив Плянк. Обсервуючи електрони, що кружляють в атомі довкруги свого ядра, спостеріг він, що електрон, виведений з рівноваги чимнебудь, перескакує зо своєї еліптичної дороги на іншу, одначе тільки таку, яка вимагає, щоб при перескоку зужити енергію, окреслену многократтю h. Так немов би електрон мав згори устійнені свої еліптичні дороги. Ту найменшу порцію енергії названо квантом, що дало початок новій галузі фізики, т. зв. теорії квантів. Це саме ствердженo і при проміньованню. Нпр. рад висилає свої промені тільки в таких квантових порціях, званих при проміньованню також фотонами. Колись механістичний світогляд, мотивуючи стислу причиновість, твердив, що природа не знає жадних скоків, „natura nescit saltus“. Теорія квантів доказала навпаки, що світ ступає якраз тільки такими малими скоками, а не тягло, подібно як посувається вказівка на електричнім годиннику. Це відразу захитало точну причиновість. Ціла низка інших дослідів доказала, що в світі атомів закон причиновости точно справді не обовязує. Ніколи не можна певно збагнути, як поводитиметься атом у даній ситуації. Дороги поодинокого електрона ми не можемо означити, а всі висліди атомістичної теорії кажуть тільки про імовірність означених положень електронів у даних моментах часу; отже вони мають тільки статистичне значіння. Фізичні

закони у світі атомів настільки вірні, як нпр. твердження, що люди живуть до 65-ого чи 70 року життя — вони вірні, якщо мати на увазі загал, більшість, але не одиниці.

„А все ж з електронів збудований увесь фізичний світ — пише др. Володимир Левицький у цінній книжечці „Революційні течії в сучасній фізиці" — а закони, що ними кермують, є тільки відбиттям законів, що кермують мікрокосмом атомів. То ж коли у мікрокосмі усі закони природи мають лише статистичне значення та є тільки висловом найбільшої імовірности, що якесь явище буде мати місце, то з таким самим правом можемо заключати, що і для індив дуальних процесів макрокосму закон причиновости має тільки статистичне значення". А що для статистичних процесів побіч дуже імовірних випадків можливі є й дуже мало імовірні процеси, то на основі математичного закону великих чисел невиключені є навіть і неможливі на звичайний погляд випадки, які пересічна людина зачислює до категорії т. зв. „чудес" (стр. 27.).

Ще нуртують у глибинах деяких душ твердження Юма, що чуда неможливі, але вже фізика стверджує зовсім що інше, стверджує, що поняття чуда не суперечить з сучасним станом наук.

На перший погляд можна сумніватися, чи та безпричиновість і випадковість у світі атомів корисна для теїстичного світогляду. Можна думати спершу, що навпаки, бо якраз випадковістю воювали усі приклонники еволюції в природі, усі носії й оборонці світогляду машини. А й статистичність законів у макрокосмі, допустивши мінімальну можливість відхилень від них на основі рахунку великих чисел і назвавши ті відхилення „чудами" в лапках, тільки здирає з них авреолю надприродности і зводить їх до можливих, хоч щоправда дуже рідких фізичних можливостей. Очевидячки, що християнська теольоґія могла б тепер видвигнути зовсім слушно знову всі ті аргументи, що ними переможно поборювала свого часу дарвіністичну еволюцію як науку про випадковість. Одначе не потребує цього робити, бо сучасні фізики і фільософи були приневолені дійти до зовсім протилежних висновків. Ота позірна безпричиновість у світі атомів, що переходить у зразкову доцільність уже при групах атомів і в макрокосмі — це нічого іншого — пише Бавінк* як діяння Божої волі. На його думку, Бог не закінчив творення світу у 6-тім дні (епосі часу), а творить його далі. „Сотворення і вдержування світу це одне й те саме" — впевняє Бавінк і покликується при тім на висказ Ісуса: „Отець мій і досі ділає — і Я ділаю" (Ів. 5, 17) — та на слова ап. Павла „У Нім живемо, порушаємося і є ми". Творча Божа сила проявилася не тільки раз на початку світу, але проявлялася і проявляється в ході усіх світових явищ постійно, в поодиноких, зовсім означених актах, в зовсім означених точках часу. Ту наочну упорядкованість макрокосму витворює

* B. Bavink: Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion. 3. Auflage, Frankfurt am Main 1934, стр. 57 і сл.

Бог із субмікроскопійної „неупорядкованости" хаосу. „Не має — пише Бавінк — в дослівнім значенні ані одного кванта діяння у світі, що не виходив би просто і безпосередньо від Бога". (Op. cit., стр. 63) „Займатися фізикою в суті речі не значить нічого іншого, як вичисляти елєментарні акти діяння Бога". (Ibid., ст. 63) Таке світоглядове становище уважає він за зовсім згідне з вислідами найновішої фізики. Коли Бог надав закони природи, то в поодиноких випадках Бог може їх теж змінити, зробити відхилення від тієї постійности, себто чудо. Усі нещастя й інші факти, звані часто випадками, в суті речі є волею Божою — і так їх інстинктовно й називає простий народ.

Вперто проповідували численні вчені вчорашнього дня, що людська воля несвобідна, що вона невільниця обставин життя — цілковитий детермінізм. Так хотіли вони скинути відповідальність за свої вчинки і безжурно-ліниво колисатись на хвилях життя. Ще й сьогодні гомін таких „проповідей" іде луною, ще й сьогодні старий ветеран науки Рассель не в силі стрясти тієї полуди з своїх очей, але вже один з найбільших умів сучасної фізики, Едінгтон, спокійно й зрівноважено викладає нам:

„Точну причиновість в обсягу матеріяльного світу закинули. Наше зображення законів, що кермують світом, є в стадії реконструкції і годі предсказати, яку приймуть вони остаточну форму; одначе все вказує на те, що точна причиновість зникла на завжди. Усуває це давнішу конечність закладати, що душа підпадає детерміністичним законам, або теж навпаки, що вона може забурити функціонування детерміністичних законів" (Op. cit. ст. 307).

Ближче свободу волі розглядає інший творець сучасної фізики, німець Плянк, той сам, що відкрив згадуване таємниче „h". На його думку причиново можемо розуміти й виясняти наші діла тільки для минувшини, бувши немов вже іззовні тих діл, поза ними; для прийдешніх же діл наша воля зовсім вільна, а наші власні майбутні діла — хоч би й як точно ми самих себе знали та розуміли — не дадуться н і к о л и вивести без решти з теперішнього стану та впливів довкілля. Наші майбутні діла вільні, звязані тільки законами етики. Ці свої міркування відносить він і до волі цілої нації, що цілковито відповідає за свою історію. Тому й майбутність належить до тієї генерації і до тієї нації, що має до того волю й уміє її виявити. (Докладніше погляди Плянка на свободу волю реферував Д-р В. Левицький в „Дзвонах" ч. 10, 1936. На тім і я опираюся та туди відсилаю цікавих).

Так провалився і другий стовп механістичного світогляду — точна причиновість, а її місце зайняли статистичні закони та т. зв. найбільша імовірність.

Механістичний світогляд збанкрутував не тільки в найменшім царстві світу — атомах, але й на його протилежнім кінці, найбільшім — в астрономії. Показалося, що наша соняшна система є надзвичайна, що подібної ще ніде не викрито. Давніше говорили, що властиво кожна звізда в дійсності може бути така сама, як наша соняшна система. Одначе скоро астрономи спо-

стерегли, що дуже багато звізд — це подвійні звізди, себто дві кулі обертаються обопільно довкруги себе в дуже близькім віддаленню. Щоб це вияснити, деякі вчені, особливо Джемс Джінс витворили газові маси, що з них мала повстати наша земля й почали їх обертати довкруги оси. Виявилося, що такий оборотовий рух веде все до поділу мас на дві частині, отже до подвійної звізди, а ніколи до укладу планет Астрономи переконалися, що, як пише Едінгтон — „соняшний уклад це не типовий продукт розвитку звізди; не є він навіть однією із звичайних розвиткових відмін, є це просто примха". Ще раз підкреслюю, є це примха природи. Спричинив її надзвичайний припадок. На думку Джінса зблизилася якась інша звізда з не дуже великою скорістю, поволі виминула сонце і викликала на нім великі вискоки та вирвала пасма матерії, що згодом згусли в планети.

Подібно і наш місяць — це не звичайний сателіт. Жаден інший знаний не такий великий у відношенню до своєї планети. Місяць має 1/80 маси землі. Найвище з інших відношень дає 1/4000: це відношення маси Титана, найбільшого сателіта в укладі Сатурна. В історії землі мусіли скоїтися дуже особливі події, коли вони довели до того, що від неї відірвалася така незвичайно велика частина її маси. Джордж Дарвін (син Чарлза, творця еволюції) запропонував по сьогоднішній день найімовірніше вияснення, а саме, що трапилася резонація в періоді дрогань між соняшними припливами і природними, свобідними дроганнями земного гльобу. Припливове здеформовання землі набрало через те таких розмірів, що покінчилось катаклізмом, який відірвав велику брилу матерії, що творить тепер місяць. На інших планетах не було тієї небезпечної згідности періодів дрогань і їхні сателіти відділилися нормальним шляхом. Деякі астрономи припускають, що велике заглиблення Тихого Океану — це близна, залишена місяцем, коли він відірвався від землі. Ясна річ, те заглиблення грає поважну ролю у відтяганню надміру води; якщо б його знову виповнити, то майже всі континенти були б затоплені. Отже існування суші, а враз і життя наземлі посередньо звязане з існуванням місяця.

Як бачимо, наш планетарний уклад, як також повстання місяця, що дав місце для Великого Океану, — це не звичайні, нормальні наслідки механіки газів і течей, як подавала теорія Канта-Ляпляса — а тільки це якісь надзвичайні випадки у всесвіті, що трапились раз серед численних мільйонів звізд. Наша льогіка змушує нас прийняти, що ті одинокі незвичайні випадки у відношенню до нашого планетарного укладу — не є випадкові, а що — це свідомі акти Творця.

З голосною і колись шумною теорією про життя людей на Марсі, видвигненою Персивалем Ловеллєм, сучасна астрономія вже давно скінчила, стверджуючи, що т. зв. канали тієї планети це тільки оптичні, а не дійсні прояви. Взагалі на думку сучасної астрономії ми приневолені по довгих віках експанзії наших мрій вернутися до біольогічного геоцентризму і тільки на землі шу-

кати початку життя, бо досіль поза нашою землею життя, навіть умов до життя ніде не стверджено. Хоч не хоч ми, пожильці землі, мусимо почуватися самітними у віковій мандрівці по всесвітах.

Не пощастило механістичному світоглядові і в біольоґічній ділянці. Теорія еволюції на основі полового добору впала. Сучасна наука принимає її тільки в невеликих розмірах, себто еволюційно можна змінити ґатунок тільки в невеличких межах. В дійсності, як це виказав уже давно Григорій Мендель, кожний ґатунок змагає якнайбільше зберегти свої форми й себе та зовсім не має тенденції переходити в інші форми. Не вдався і бридкий експеримент більшовицьких учених. Знаємо, що з парування двох близьких ґатунків буває потомство, нпр. коні й ослиці, родять мула. Тому більшовики, хотівши доказати, що людський рід дуже близький в еволюційній драбинці до роду малп, допускались содомського гріха і парували людей з малпами. Всупереч їх великим сподіванням всі спроби на цілій лінії завели та доказали, що між людьми і звірятами існує непроходима безодня. Найбільший американський фізик, лявреат Нобля, R. A. Millikan зближується до погляду, що еволюція була, а л е в д у м ц і Б о г а, що творив якнайбільшу суму екзистенцій („Science and Religion, Бостон 1926, переклад того місця подав в „Дзвонах" Д-р В. Левицький).

Механістичний світогляд проповідував, мовляв всі біольоґічні явища можна вияснити фізично-хемічними законами, що живий організм це тільки звичайна організація клітин, себто цілість, зложена із частин за відповідним пляном, цілість така, яку навіть можна змінити. Такому поглядові завдали смертні удари два новіші біольоґічні відкриття, саме німця Ганса Дріша (Driesch) та італійця Реняно (Regnano).

Дріш брав запліднене яєчко їжака і ділив на дві комірки, а опісля отримані частини ділив далі на половину щераз аж до 16 комірок. Напрочуд цікаве, що з кожної частинки починалося розвивати ціле звіря, цілий звірячий організм, цілий їжак, а не його часть. Аж комірки менші як $^1/_{16}$ заплідненого яєчка не давали жадного висліду.

Зовсім подібний дослід Реняна. Як знаємо, у ящірки відтятий хвіст чи й нога відростають, реґенеруються, бо мають так звані реґенераційні полонки. Отож Реняно, відірвавши ящірці ногу й хвіст, перещеплював полонки ноги на місце хвоста. На основі механістичного світогляду треба було сподіватися, що замість хвоста виросте на тім місці нога. А проте сталося інакше: в місці хвоста відріс таки ж хвіст, не нога. Подібно перещеплював він полонки з лівої ноги на праву, і навпаки, сподіваючись, що обі ноги відростуть не нормально звернені назовні, а тільки до середини. Тим часом ноги реґенерувалися зовсім правильно.

Такі явища в механістичнім світогляді ніяк не вміщаються. Виявляється, що в живих організмах є якісь таємничі життєві сили, що просякають цілий організм і все нагинають його до свого пляну. Такі сили містяться як цілість навіть в частинах

організму і нагинають частини до цілости. Їх назвав Дріш ентелєхіями, а напрям, що признає ті сили в такім сенсі, зветься віталізмом.

В звязку із тим повстали в науці поняття т. зв. агрегатів і цілостей, або структур. Агрегат це цілість зложена зовсім механічно із частей, як нпр. купа каміння. Прикмети цілости цілковито залежні від частин (нпр. тягар, обєм). Структура ж це така цілість, як згадане яєчко їжака чи організм ящірки, де цілість проникає якийсь таємничий плян і її частини, та навпаки, де в частині міститься вже плян цілости. Такою структурою є нпр. яканебудь мельодія, пісенька. Це не тільки сума поодиноких тонів. Їх розложення, пропорція інтервалів і ще щось несхопиме рішає про мельодію. Ба, що більше, складові частини можемо зовсім змінити, нпр. цілу пісню обнизити на кілька тонів, а проте цілість залишиться та сама. Такими структурами є якраз живі організми (зміняються комірки).

Майже одночасно виявилось, що й наша душа, наша психіка — це теж структура, але куди більше нерозривно сцементована та скомплікована. Психольогія вчорашнього дня, започаткована Вундтом, була анатомістична, себто ділила свідомість на складові частини, память, уяву, волю, тощо. Сьогоднішня психольогія, це психольогія структуральна, що пізнає не частини, а цілість, як говориться, особовість цілу, і робить профілі (перекрої) психічних структур. В парі із цим зродилось модне тепер слово світоприймання, себто цілість психічного наставлення одиниці до світу. Нова психольогія зродила й нову педагогіку, що намагається розвивати не поодинокі частини душі, але цілу особовість. Тут теж джерело нових метод навчання.

Нові погляди з органічного світу перенесено знову на суспільності й народи. Новітні націоналізми, а теж і новітні консервативні ідеольогії закладають в своїх основах, що нація — це теж структуральна цілість — це організм, який годі довільно зміняти і зовсім радикально перебудовувати, як це намагаються робити большовики. Саме ось тут та основна протилежність між фільософією правих напрямків і комунізму, а з неї виростають усі інші протилежности та різниці. Всі теперішні праві суспільно-політичні ідеольогії твердять, що нації це немов дерева. Їм можна і треба підтинати галузки, що криво ростуть, можна спрямувати гілля в відповіднім напрямі, творити кращі умовини росту, але не можна їх зміняти ґрунтовно, нарушувати істоти, їх природи, подібно як годі перещепити ящірці ногу на місце хвоста. Треба розвивати нації згідно з їх природою. Але саме ось тут і зачинаються непорозуміння. Що згідне з природою нації, а що ні, що відповідає тому таємному внутрішньому плянові нації, тій національній „ентелєхії", а що ні. Різні відповіді дають початок різним правим напрямкам.

Нарешті не могла сучасна наука поминути і найважнішого фільософічного питання, а то проблєми Бога. Це перша квестія кожної фільософії і світогляду, одначе я поставив її ось тут на

кінець, щоб вона виразніше виступила. Я не буду довше затримуватися над нею, бо уважний читач напевне спостеріг, до якого внеску провадять сьогоднішні наукові відкриття. Це стверджує дуже виразно й коротко Едінгтон цими словами: „Ідея загального Духа чи Льогосу (пише вел. буквами, *П. І.*) була б, як думаю, цілковито розсудним внеском із теперішнього стану наукових теорій, а в кожнім разі є з ним у гармонії". А другий найвизначніший англ. фізик висловлюється зовсім подібно: „Всесвіт — пише він — зачинає бути подібний більше до однієї великої думки, як до машини. Дух являється нам уже не як припадковий інтруз у царстві матерії. Ми зачинаємо відчувати, що нам передовсім слід віддати йому честь як Творцеві і Панові царства матерії — очевидно не нашому власному духові, але духові, в котрім атоми... існують як думки. Ми відкрили, що всесвіт дає докази існування Сили, що з нашим власним духом має дещо спільного, саме нахил думати таким способом, який ми, не мавши ліпшого вислову, називаємо „математичним" (The Literary Digest, 20. XII. 1930). — Це в суті речі давнє Плятонове твердження: „Ὁ Θεὸς πάντοτε γεωμέτρει" — тільки, що воно сьогодні сперте на зовсім іншій, нескінчено ширшій підставі. Як в старині, так у сучасності — догора до Плятона іде почерез Демокрита.

Дуже цікаві дальші розважання фізиків про Бога, саме як Бог вдержує світ, та що релятивність часу й простору зовсім згоджується з релігійними поглядами про нескінченість та вічність Бога, одначе це вже другорядні проблєми. З технічних причин поминаю їх.

Привертаючи світові Бога, привернула найновіша фізика права громадянства теж і науці про Бога, теольогії. Зроблено це не тільки з огляду на предмет теольогії — Бога, що являється тепер розумним науковим висновком, — але теж із огляду на методи теольогії. Хід міркувань у тім напрямі такий: Почнім від так званої стрілки часу. Ми в дійсності нізвідки розумово не знаємо, в котрім напрямі пливе час, чи від минувшини до будуччини, чи навпаки, в протилежнім напрямі, назад, від будуччини до минувшини. Напряму часу, його стрілки, не відкривають нам жадні фізичні прилади. Не вказують на неї й жадні закони, хіба що ІІ-ий закон термодинаміки. В дійсності стрілка часу це виключно наше внутрішнє почуття, це тільки одна з прикмет нашої свідомости. На такій хиткій з фізичного боку підставі сперта ціла фізика, бо стрілка часу рішає про те, що є причиною, а що наслідком. В суті речі причинових звязків об'єктивно фізичні прилади не викривають, тільки наша свідомість накидає причиновий звязок явищам, що все побіч себе виступають. В розрізненню, котре явище причина, а котре наслідок, рішає якраз стрілка часу. Коли б вона була звернена в протилежнім напрямі, ми усі наслідки мусіли б уважати за причини, і навпаки, всі причини за наслідки. Широко доказує Едінгтон, що багато наук сперті на прикметах нашої свідомости. Тому

теперішня наука не може вважати вже свідомости за припадкового інтруза в світі матерії, як це робив матеріялізм, а тільки за дуже важний основний чинник.

Релігійність це одна з таких самих природних прикмет свідомости, як і всі інші, на яких сперта ціла низка наук. Природна вона, бо виступає у всіх народів, у всіх часах. Атеїзм це хвилева ненормальність у багатьох людей, бо часто найбільші атеїсти навертаються. Навіть Вольтер, який погрожував знищенням в 3 днях всього того, що Христос будував у 3 роках — і той на смертнім ложі просив священика, але до того його товариші не допустили. Отже атеїсти, це вийнятки, як дальтоністи, що не розрізняють усіх красок. Коли ж релігійність — це зовсім природна прикмета нашої свідомости, то вона має право стати підставою науки, подібно як інші природні прикмети душі стали основами інших наук. Тому теольогія має зовсім не менші наукові підстави, як всі інші науки. Очевидно, вона мусить послугуватися зовсім іншими методами, як природничі науки, бо має зовсім інший предмет. „Той час пихи — кінчить Едінгтон свої розважання — коли треба було майже звертатися до фізика по дозвіл, щоб назвати свою душу своєю власною, проминув цілковито“ (Op. cit. стр. 318).

Ще чуємо дирчання й шарудіння Дреперової мітли, що намагалась вимести всяку віру з науки, але вже теперішні відкриття привертають вірі й теольогії повні права громадянства і виставляють їм зовсім вільну карту, дають повну свободу розвою.

Так вичерпав я основні проблеми фільософії сучасних природничих наук. Побічні питання, хоч вони сильно зміцнюють і висвітлюють основні — прийшлось поминути з огляду на рамки цієї доповіді. Також залишив я побіч і парапсихольогію, як науку вже позаприродничу.

Додам хіба бодай одно речення з медицини: Ще й сьогодні побренькують деякі лікарські пінцети й лянцети, що вони ніколи не зустріли в людськім тілі душі, а тільки вязки й каблі нервів, одначе водночас вже медицина домагається, щоб при розсліді недужого брати на увагу не лише фізіольогію, а й психольогію, вже повстає новий напрям лікування, т. зв. етикотерапія д-ра Бездека, яка вказує на дуже великі додатні впливи моральности, побожности й молитви на життя клітин, та за їх поміччю пробує лікувати з успіхом багато недуг. Зовсім подібний погляд на етику висловив найбільший сучасний американський фізик, лявреат Нобля — Міллікен, — дійшовши до нього зовсім іншим шляхом. Цитую його слова дослівно: „Наука вчить, що наслідком гріха є смерть,... що моральні закони і фізикальні права це однакові права природи, і нарушення одних чи других веде до нещастя і нужди“ (Див. „Дзвони“ 1934, ст. 113).

Наприкінці слід згадати, що існують дві групи найвизначніших фізиків, що широко розвивають світоглядові міркування, спираючи їх на найновіших дослідах: 1. група англійська і 2. ні-

мецька. До першої групи належать особливо Едінгтон, Джемс Джінс і Лодж. Джінсові його противник у дискусії Рассель провіщає, що він незабаром за свої майже теольогічні виводи засяде між англійськими єпископами — до писання пастирських листів. З німецької групи знані мені: Плянк, Йордан і Бавінк. Перший зазнайомив наше громадянство із поглядами нової фізики й астрономії та висловив багато і своїх поглядів в тім напрямі наш відомий визначний фізик Д-р Володимир Левицький, видавши про те кілька книжочок (особливо „Революційні течії в сучасній фізиці"), та переклавши низку статтей фізиків европейської слави. Між іншим вказав він і мені одну дуже важну книжку, саме: Bavinka „Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion", 1934, за що складаю йому щиру подяку.

Крім того цікавих відсилаю до найдоступніших для нас книжок: S. A. S. Eddington: Nowe oblicze natury. Światopogląd fizyki współczesnej. Z 8-go wyd. oryginału (angiel.) przeł. D-r. Al. Wundheiler, Варшава 1934 і James Jeans: Nowy świat fizyki, переклад з англійського.

Людська фільософічна думка пробігає від найдавніших часів між двома крайностями, між матеріялізмом і ідеалізмом. Вряди-годи наступає синтеза тих крайностей: фільософічний дуалізм. Люди признають духа і матерію. Сьогоднішня фільософічна думка наук є якраз на закруті до такої синтези. Тому й починається нова епоха людства. З того, що я зясував, видно, куди вона прямує, можна збагнути прийдешнє, спостерегти вказівки на годиннику історії людства. „Поворот Духа і Бога" — ось назва нової епохи, ось її імя.

ХРОНІКА

Ювілей проф. д-ра Олександра Колесси

24. квітня цього року сповнилося 70 років життя Олександрові Колессі, звичайному професорові української мови і літератури на фільософ. факультеті Карлового університету в Празі, а теж в Українськім університеті в Празі, де водночас ювілят є й ректором.

Зовсім природно в Українськім у-ті виникла думка відмітити день ювілею свого ректора і професора. За предсідництвом сеніора проф. д-ра Горбачевського склався з членів сенату ювілейний комітет. Обидва факультети вирішили вшанувати Ювілята замовленням для залі університетських засідань його портрету, а факультет права і суспільних наук ухвалив дати йому ще й почесний диплом доктора прав honoris causa. День святкування призначили на 25. IV, ухвалюючи, що це не тільки свято ювілята, але й української науки й культури.

Треба згадати на цім місці, що нас приємно заскочили чеські наукові інституції. Вони на день раніш призначили відсвят-

кування воднораз сімдесятиліття двох професорів Карлового унів.: Колесси і Францева Це святкування зорганізували: фільософічний факультет, його словянський семінар, чесько-словацька академія наук, королівське товариство наук і словянський інститут. У призначенім часі зійшлися до великої авдиторії фільософічного факультету предсідники тих наукових інституцій, професори, студенти й гості. По промові декана забрав слово про діяльність нашого ювілята відомий вчений і бесідник проф. д-р Горак. Майже в годинній промові розглянув він науковий шлях і наукову творчість Олександра Колесси. Признаюся, я багато довідався такого з заслуг ювілята, про що і не догадувався. І хай я — цалекий по фаху (політична економія чи народнє господарство), але й члени нашого університету, ближчі до фаху ювілята, почули чимало незнаного. Мені було ніяково, як ми, українці, мало знаємо своїх учених. Разом із тим я позаздрив, як компетентні люди з-посеред чеських вчених уміють належно оцінити заслуги українця. В промові і декана і проф. Горака вичувалося не тільки данину для ювілята, але й апотеозу української науки і, коли хочете, й українства. Зміст промови Горака, щоправда дуже широкий, зявився за його підписом у найсолиднішім чеськім щоденнику „Lidove Noviny". Тому що другий ювіляр не мав змоги прибути на свято, воно якось зосередилося довкола Колесси. Був це радісний день його і нас, українців. Хоч ту радість затьмарювала хвильками свідомість, що 70 років, це згідно з законом републіки—грань, що її досягнувши ювілят самочинно відходить на емеритуру.

А 25. IV. відбулося українське святкування ювілею. На нього особисто прибув предсідник Сенату чесько-словацької републіки Соукуп і низка визначних особистостей чеського наукового і громадянського світу. Розуміється, прийшло українське громадянство в такім числі, що його ледве вміщала велика університетська авдиторія. По вступній промові сеніора Горбачевського забрав слово другий сеніор українського університету проф. д-р Смаль-Стоцький. Зупинився він на трьох головних етапах у своїх зустрічах з ювілятом. Підкреслив, що пізнав талановитість Колесси ще тоді, як той габілітувався у нього в Чернівцях. По нім говорив проф. д-р Білецький, головно про громадянську і поетичну діяльність ювілята, але дав і загальну характеристику його наукової творчости. Мови обох промовців мабуть появляться десь друком; було б шкода, як би це не сталося. На мене випало вручити почесний дипльом. Може не зайве буде, як я наведу тут свою офіційну мову при тім: „Вп. Ювіляте! В 1921 р. Вашими зусиллями зорганізувався Український Вільний Університет у Празі, що його ректором і охоронцем Ви не раз бували і є тепер. Тим уможливлено наукову працю старшій генерації українських учених, виховання при ній молодшої і проходження високошкільних студій у рідній мові кільком тисячам українських студентів. Ви, стоячи завжди на правовому грунті, внесли практику законности і підставу для дальшого існування і роз-

витку Українського Вільн. Університету. Ви віддали кращі роки свого життя для успіху культурної справи, що є українською, але при тім словянською і вселюдською. І в цей день Вашої золотої осени, Вашого 70-ліття, на знак признання великих заслуг Ваших на полі науки, літератури і культури — факультет права і суспільних наук У. В. Університету дня 2. II. 1937 р. ухвалив надати Вам титул доктора прав У. В. Університету honoris causa, що й прийняв до відома Сенат Університету дня 6. IV. ц. року. Дозвольте мені, деканові, доручити Вам диплом..." Потім допущено тільки деякі привіти присутніх осіб і деякі привітальні письма, як напр. Ректора Карлового Університету з признанням наукових заслуг ювілята, теж міністра шкільництва. Велику кількість інших тільки вичислено. Останнє слово забрав зворушений ювілят, дякуючи всім, що його вшанували. І по дні свята надходять далі привіти від ріжних інституцій і осіб.

Проф. О. Мицюк.

Під увагу українській молоді й усьому українському громадянству.

Зближається незвичайний ювілей в історії нашого народу— 950 роковини хрещення України. Гідне відсвяткування такої події є не тільки нашим обовязком, але й теж Богом даною нагодою, щоб здати іспит нашої релігійної і національної зрілости, збудити новий підйом українського духа, дати належну відповідь ворогам Христа, що топчуть святу Українську Землю.

За благословенням Патріярха нашої Церкви Високопреосвященого Митрополита Кир Андрея Організація „Орли" — КАУМ піднімається ініціятиви перевести в діло відсвяткування цього ювілею під назвою „Свято Християнської України".

З нагоди Христового Воскресення в IV. річницю величавого відсвяткування Його 1900-ліття памятним святом „УМХ", що дало початок нашій Організації, звертаємося до українського громадянства, а зокрема української молоді всіх країв та континентів з гарячим покликом доложити всіх старань, щоб якнайкраще відсвяткувати це свято.

Про етапи підготови цього Свята буде своєчасно повідомляти спеціяльно до цього покликаний Комітет.

У Львові, дня 2. травня 1937.

Головна Рада Товариства „ОРЛИ".

Табор „Орлів" над Лімницею на Соколі біля Галича.

Час тривання 6—31. липня 1937. Приміщення під шатрами. Характер табору інструкторський. Головна ціль табору теоретичний і практичний вишкіл організаторів, інструкторів і провідників Т-ва „Орли" КАУМ.

Табор призначений отже передовсім для членів і симпатиків організації „Орли". Участь в ньому може брати мужеська мо-

лодь в засаді з середньою освітою повище 18 років (можливі вийнятки).

Кошти удержання (таборна оплата) виносять 30 зл.

Письменні зголошення до табору слід слати до кінця травня ц. р. на адресу Роман Данилевич, Львів, вул. Петра Скарги 5. Враз зо зголошенням треба прислати:

а) половину таборної оплати, цебто 15 зл. (поштовим переказом на повищу адресу);

б) докладне заподання таких даних: 1. імя й прізвище, 2. адреса, 3. рік уродження, 4. ступінь освіти, 5. зайняття, 6. спосіб удержання, 7. відношення до Т-ва „Орли"—КАУМ, 8. вмілості (спорти, піонірка, таборування, музичні й т. ін.); здібнощі (співацькі, організаційні й т. ін.), заінтересування (теоретичні чи практичні зайняття), 9. відбуті табори, 10. приладдя і т. ін., що їх може кандидат привезти до табору (передовсім шатра, човни, спортове приладдя, піонерське знаряддя, музичні інструменти, ноти до співу й т. ін.).

в) побажані відповідні поручення (Старшини Кружка „Орлів", місцевого душпастиря, якоїсь місцевої установи).

Повідомлення відносно прийняття до табору вишлеться зголошеним своєчасно поштою.

З огляду на обмежену кількість місць радиться кандидатам до табору спішитися зо зголошенням.

Звертається увагу, що з кінцем травня минає речинець зголошення до табору.

Таборний референт Т-ва „Орли".

Errata. В попереднім числі (4-тім с. р.) у статті: Смерть Христа у світлі медицини", стр. 138, рядок 1. знизу є: Wachkobe, а має бути: Wachholz. Стр. 142, р. 24. зн.: Listvencke, м. б.: Lisfrancke. Стр. 143, р. 16. і 17. згори: „процес сціпеніння крови у померлих відбувається...", м. б.: „процес сціпеніння крови у померлих через брак віддиху відбувається..."

РЕЦЕНЗІЇ

Василь Маковський: **Чорна коршма й інші оповідання. Видавництво „Українська Книжка" ч. 1. Жовква. Стр. 124.**

Нові оповідання Маковського, подібно як і перша його збірка „Вістун з того світу", з літературного погляду доволі примітивні. Сила їх не в письменницькому оформленні, тільки в наскрізь здоровій, на християнських засадах опертій ідеольоґії й тематиці.

Смерть двоїх старушків, що їх іще змолоду лучило сильне почування незвичайно делікатної й дискретної, а проте такої сильної, нещасної любови („Старий Тимко і Прийдашева бабуня"); таємна пригода лісничого з лісовими злодіями і їх спільниками („Чортичка"); спогад про зворушливу подію з життя ґімназиста („Мати Божа — рятуй!"); таємні махінації конокрадів („Чорна коршма"); незвичайно дискретно схоплена історія грішного романсу замужньої жінки („Гірка помилка"); жанровий образок з селянського життя, що в ньому з психольоґічною глибиною змальоване своєрідне відношення селянина до факту смерти („Павло Савчин воскрес") —

ось теми нових шістьох оповідань Маковського. Деякі з цих тем на перший погляд навіть доволі „ховзькі"; але всі вони оформлені так, що можна їх безпечно дати читати кожному: у всіх — навіть у злочинців — первень християнський, первень розкаяння грає основну ролю. У цьому оригінальність і сила Маковського. Коли б він був усе своє життя присвятив літературі, а не зачав писати аж у старшому віці, і то доривочно — то хто знає, чи не виріс би був з нього направду великий письменник. А так — твори Маковського носять на собі знак дилетантизму; але дилетантизму найшляхетнішої марки.

Авторові цих рядків, що через його літературну редакцію пройшла перша збірка оповідань Василя Маковського, особливо цікаво було прочитати нову його книжку. Після лектури таких книжок читач встає від стола духово зміцнений і підбадьорений — але в естетичному огляді незаспокоєний. І це дивне, роздвоєне почуття характеристичне для творчости того типу. В кожному разі такі твори корисніші й ліпші ніж ті, що задоволяють наші естетичні вимоги, але защіплюють у душі розкладові ідеї. Все таки на тому етапі здорової пересічности не сміє задержатися розвиток нашої католицької літератури. *м. г.*

Евген Круківський, **сотник 8-го кінного залізного полку: Голос Крови „на марґінесі мойого записника". Львів 1936. Видавництво „Центрореклама", стор. 128 16⁰.**

Невилика книжечка, формату Тикторової „Української Бібліотеки", мемуари в повістевій формі майже імпресіоністичного стилю.

„Голос крови
— не синонім кровожадности.
Це зов крови!

Він озивається в глуху ніч національного занепаду. Озивається тоді, коли почуття національної свідомости німіє, коли національна традиція, що в летаргу, не говорить навіть крізь сон...

Тоді озивається голос крови".

Це початкові слова сентенції вступного слова автора, видрукованого товстим друком, вияснення того, що стане темою книжечки. Автор (гарячий прихильник ідеї С. Петлюри, великий противник П. Скоропадського), розгортає картину подій, що обхопили останні хвилини царського военного режіму, від дня 13. березня 1917 р. аж до початку 1918 р., хвилі російської революції, що залляли російсько-австрійський фронт і переливалися по всій Україні, будили національно приспану та й несвідому масу чи то простолюддя, чи то інтеліґенції.

Часи й події, що їх описав Е. Круківський, майже до подробиць знані кожному українцеві. Момент усунення царського режіму, влада в руках Керенських, Ленінів, Троцьких та інших будівничих нової російської імперії, салдатні розгнуздання на фронті і в запіллі, розколихання селянської й робітничої маси, а одночасно назрівання національної свідомости й клясової та партійної заілости української армії, творення державного апарату Центральної Ради, (Петлюра, Грушевський, Винниченко, Скоропадський), зарисовування національної нетерпимости москалів, це все події названого часу. Їх самовидцем і учасником був сам автор, тоді молодий старшина 40. корпусу на бесарабському фронтовому відтинку. Він скоріш, як інші відчув голос крови, знайшов у собі українця і забрався до діла формування української держави. Знані події української революції набирають особливого насвітлення. Автор досадно, але вірно, змалював невдачі українського національного зриву над Дніпром, спричинені малою свідомістю, індолентністю й нерішучістю інтеліґенції. Він добачує в неї навіть замало европейської культури, що її мусіли принести німці. Оті факти зобразив Е. Круківський з болем серця та показав правду, вказав, як належить приготовляти діло зриву, що веде до будівництва власної держави: треба мати національну свідомість, національно-творчу ідеольоґію. А цього не було і тому:

„По своїй по землі
свою кров пролили
і зарізали брата". (Це авторове мотто).

Опис подій оживлений, цікавий. Подекуди, головно спочатку занадто переплітаний оригінальними метафорами й метоніміями, лапідарними описами, забарвлений реальними та натуралістичними порівняннями (часом аж оргіястичними), вказує на бистроту ума, досадність і тонкість опису й вислову. *В. М. Л.*

За державність. Матеріяли до історії війська українського. Збірник VI. Каліш 1936. Видає Українське Военно-Історичне Товариство. Редаґує Колеґія. Головний редактор полк. Михайло Садовський. Стор. 252 + 6 і 21 ілюстраційних вкладів. В тексті 6 операційних схем.

Перед нами новий, шостий збірник цінних матеріялів до історії українського війська, багатий на зміст, як усі попередні, та багатіше від них ілюстрований. Дата видання, портрет і 8 великих світлин, звязаних з особою Головного Отамана та стаття-промова В. Сальського, присвячена памяті вожда-мученика вказують на ювілейний характер збірника. Початки виповняють його переважно продовження праць авторів, знаних уже з попередніх збірників * (Пузицького, Удовиченка, Савченка, Марущенка, Галина і Зленка). А. Пузицький („Боротьба за доступи до Києва", стор. 13 до 64) зясовує живо та докладно дальші дії 17. дивізії на фронті від здобуття Мозиря до покинення Коростеня і відвороту на захід (від кінця березня до 12. квітня 1919 р.). Огляд военних подій на фронті оживлений цікавими епізодами тодішнього военного „побуту" та характеристиками деяких дієвих осіб. Пізнаємо з них вартість різних „окремих" полків та повстанчих загонів, що приходять і відходять у невідомому напрямку, відкриваючи ворогові крила правильної армії. Пізнаємо нездорові відносини між фронтовими частинами і вищими командами, що зложені з нефахівців або й ворожих, свідомих шкідників і довели до розвалу фронту та безладдя в запіллю. Не хочеться вірити, щоб відповідальне становище начальника штабу корпусу міг займати озвірілий москаль (підп. Товмачов) і щоб без уваги на наявні докази зрадницького діяння годі його було позбутися. А командантом 19. дивізії, висланої на поміч відступаючим частинам, назначено „отамана", що „недавно одружився і в сальон-ваґоні справляв медовий місяць", забуваючи про дивізію і її призначення. Цікавим доповненням до цього епізоду були б вияснення самого „командиря", що його автор докладно означує.

До праці додано 5 операційних „схем", що облекшують орієнтацію в военних діях. Нетерпляче очікуємо дальших її частин та видання цілости окремою відбиткою. Цього роду праці все найдуть читача.

Друга частина праці Олександра Удовиченка: „Від Дністра до лінії перемиря і відворот за Збруч" (ст. 77—109) зображує події на фронті правої ґрупи армії У. Н. Р. від 18. жовтня до 11. листопаду 1920 р. та працю в запіллі над зміцненням армії і заспокоєнням її найконечніших потреб. Перемиря заскочило армію в найменш відповідну хвилю, бо ще перед повним використанням критичного положення ворожої армії. Даремне намагалася залишена сама на себе армія надробити ту втрату переведенням мобілізації та приготуванням запасів зброї, харчів і військового приладдя. Назначення наступу на 11. листопаду замість на попередній день, коли кінчилося перемиря, рішило про долю армії. Більшовицький прорив перекреслив пляни Штабу Дієвої Армії і змусив Армію УНР до відвороту. — Ця частина праці автора куди краща від попередньої; докладністю своєю, живим описом та точними даними може послужити за приклад, як треба писати такі праці. Побажати б хіба авторові, щоб закінчення якнайскоріш появилося.

Докінчення праці В. Савченка („Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі наприкінці 1918 та початку 1919 рр.", ст. 119—154) малює боротьбу з недавніми „союзниками" Винниченків в повстанні проти гетьмана: більшовиками, з Махном та білими московськими арміями. Трохи хаотичне зображення военних дій є наче символом тієї анархії, що запанувала в Україні після повалення гетьмана. На тлі того хаосу і цілковитого май-

* Див. наша рецензія в „Дзвонах" ч. 8—9 1936. р.

же розкладу чисельно великої української армії яскраво вибивається невеличка але бойова група отамана Сушка, що завдяки своїй активності зростає в силу тоді, коли інші частини розлітаються або й переходять до ворога. Це й підтверджує думку автора, висказану у висновках, що виною катастрофи не була недостача війська, а недостача активної команди з бойовою ініціятивою. Праця Савченка, без уваги на свої методичні хиби незвичайно цінна зібранням багатого фактичного матеріялу до тих мало знаних дій наших визвольних змагань.

Цінний причинок до історії „Зимового походу" це друга частина „Матеріялів до історії I-го кінного Лубенського імени запорожського полковника Максима Залізняка полку" А. Марущенка-Богдановського (стор. 193—228), що обіймає воєнні дії полку від літа 1919 р. до 3. липня 1920. Веде нас автор шляхом завзятих боїв полку від перших зударів з Денікіном, через жахіття зневіри і тифу в трикутнику смерти до нового геройського пориву решток армії УНР „Зимового походу". Ця частина праці автора випала краще, бо писана на основі щоденника автора — що від 20. XI. 1919 до 21. XI. 1920 був без перерви у рядах полку, — дає доволі повну і докладну історію тієї військової частини. Багато дуже цікавих епізодів („перемиря" УНР з „Пашківською республикою", „сход" у Любашівці і ін.) та живих описів боїв і умовин походу. Значіння праці підносить її майже хронікарський характер, тому велика шкода, що автор поминув події між 21. II. і 12. III., подавши для того часу тільки дорогу походу. Також події між 9. травнем і 3. липнем описані доривочно. Відчувається дуже відсутність схеми походу полку, тимбільш, що відбувався він на великих просторах Правобережжя.

„Спостереження і враження військового лікаря з часів великої війни й революції" Д-ра М. Галина (стор. 162—188) знову, як і у двох попередніх збірниках, дають змогу пізнати російський похід на знищення українства в Галичині та прояви розкладу російської армії у перших місяцях революції. Автор знаменитий обсерватор і оповідач, подає добру характеристику російської військової верхівки та карколомної переміни в їхньому відношенні до українців; від чорносотенства, почерез толеранцію до переходу на службу Українській Державі. Не менш влучно зображує автор зріст національної свідомости серед української салдатської маси, та більшовицької розкладової роботи. Дальша і остання частина „Спостережень" — мабуть найцікавіша — появиться в черговому збірнику.

Петро Зленко, останній із знаних з попереднього „Збірника" автор, продовжує свої матеріяли до бібліографічного покажчика У.С.С. (ст. 238—252) реєстром статтей в журналах, збірниках і часописах (разом 250 чисел).

Цікаві спомини Юрія Кириченка: „До історії українського військового судівництва" (ст. 65—76) змальовуть величезні труднощі, що з ними мусіла змагатися молода Українська Держава при наладнанні судової справи, а військових судів зокрема. Майже цілковита відсутність українських судовиків та опір москалів проти української Держави довели до замкнення судів, анархії і зросту злочинности. Зворушує опис першої судової розправи штабового суду в Лубнях, відбутої в українській мові за проводом автора (в осені 1918 р.). Кінчаються спомини описом діяння „Комісії Ковенка" за Директорії та коротким зясованням справи військового судівництва після покинення Києва.

Не менш цікаві причинки до українізаційного руху в російській армії дають в коротких споминах Ів. Гнойовий („З українського руху Січеславської залоги в році 1917", ст. 110—118), Хведір Сумневич („Дещо з українського руху в 412 київській пішій дружині, або де саме було започатковано український рух в Рівенщині") та Петро Проценко („Українізація на Північному фронті російської армії").

Історією українського військового руху в Галичині перед світовою війною займається Є. Юревич-Кігівницький (стор. 155—161). Не дає в своїй статті нічого нового, переказуючи тільки речі знані вже в українській літературі.

Спомин поручника Ф. Корольчука: „З під розстрілу", хоч живо написаний, має хіба літературну вартість, бо через надто велику „конспі-

рацію“ не знаємо ні місця подій, ні частин, ні дієвих осіб (крім особи автора, що спас своє життя). Таких статтей на майбутнє треба б вистерігатися, бо вони з науковим збірником не мають нічого спільного.

Цілість і своїм змістом і дбайливим виданням робить дуже добре враження. 59 ілюстрацій-портретів командного складу Армії У.Н.Р. та деяких сцен з революційного побуту на фронті це дуже вартісний додаток до описових матеріялів. Українське громадянство повинно подбати, щоб збірники „За Державність“ появлялися правильно бодай що пів року, а цінніші статті окремими книжками. Матеріялів до друку напевно буде досить.

Наприкінці дозволимо собі пригадати наші скромні побажання до редакції видавництва: додати до збірників позмозі повний перегляд біжучої літератури до визвольних змагань з оцінками важніших видань та подавати на обгортках зміст попередніх Збірників. Дзвони 1937 Р. 3. (15)

Dr. Wladimir Zaloziecky: Byzanz und Abendland im Spiegel ihrer Kunsterscheinungen. Salzburg-Leipzig 1936. Verlag Anton Pustet. 8°, стор. 104 + 12 таблиць.

І знову дає нам свою нову працю плодовитий український учений д-р Володимир Залозецький, тепер професор гр.-кат. Богословської Академії, давніше доцент Українського Університету в Празі і дійсний член Українського Наукового Інституту в Берліні. З-під його пера вийшов уже ряд наукових творів у мовах: українській і німецькій. Згадаємо важніше: основна монографія про Олександра Новаківського, історія старохристіянського мистецтва (І. часть), що вийшла в серії праць Богословської Академії; „Das byzantinische Kunstgewerbe in der mittelalterlichen und spätmittelalterlichen Periode“, що появилась як V. том Wasmuth-ової серії „Geschichte des Kunstgewerbes aller Völker“; дальше „Einheitlichkeit und Differenzierung in der osteuropäischen Geistesgeschichte“, „Byzantinisch-ruthenische Kunst“, „Übergang und Barokkunst“, Ukrainische „Kunst der Neuzeit“— всі чотири праці поміщені в зредаґованім ним же великім збірнику „Das geistige Leben der Ukraine“, далі праці поміщені в „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin“, врешті фундаментальна праця про царгородську Софію „Die Sophienkirche in Konstantinopel und ihre Stellung in der Geschichte der abendländischen Architektur“, видана в Римі 1936 у „Pontificio Instituto di Archeologia Cristiana“. Цей останній твір, що в основнім джерельнім розгляді дає зовсім нові погляди на джерела, ґенезу і походження византійського мистецтва та вносить дуже важні засадничі коректури в оживлену дискусію на цю тему, ще чекає на свого українського рецензента.

Як бачимо хоч би з самого тільки зіставлення тем, що їх опрацюванням зайнявся д-р В. Залозецький, його наукові заінтересування широкі. В цій інтензивності наукових заінтересувань можна добачувати вплив родинної традиції: відомо ж, що його батько був визначним ученим, професором львівської політехніки, і в своїй ділянці загально признаним авторитетом. А його дідо побіч священичих душпастирських обовязків займався дуже живо й культурними справами, пробував у літературі свого пера і залишив у тій ділянці вартісні твори.

На зміст названої в горі книжки — виданої дуже культурно й естетично — зложився розгляд взаємовідношення візантійського й окцидентального мистецтва на тлі загальних підстав духовости Окциденту й Візантії. Очевидно годі вичерпати вповні таку тему на сто сторінках, тому автор вибрав дуже доцільну методу: оте взаємовідношення двох мистецьких світів, двох культур розглядає він на найхарактеристичніших і типових прикладах у таких чотирьох розділах: 1. Візантія і Окцидент на схилку пізноантичної доби (Архітектурно-мистецьке значіння софійської катедри в Константинополі, відношення Софії до архітектури римської й орієнтальної), 2. Ренесанс візантійський і західній, 3. Візантія й Окцидент в добі Палеольоґів, 4. Мистецтво візантійське і його відношення до західнього.

В першім розділі дає автор докладну стилістичну аналізу архітектурн царгородської Софії і на тлі тієї аналізи робить висновки щодо походження її мистецьких форм. Оте походження, питання джерел для мистецьких форм Софії належить до найбільш оспорюваних квестій в історії ми-

стецтва. „Візантія, Рим, чи Орієнт — каже автор — ось питання, що ворушило безчисленних дослідників майже всіх народів, коли йшло про вияснення історії повстання софійської катедри Нового Риму“ (25 ст.) Всупереч поглядам більшости дослідників, на думку яких Орієнт був завжди джерелом творчости, автор на підставі аналізи форм і їх порівнання з архітектурними памятками Сходу і Заходу доходить до твердження, що первовзорів для Софії треба шукати в термах і палатах Риму, отже в профанній архітектурі Заходу, а не на Сході. Далі автор приходить до синтетичного погляду, що Софія це не початок середньовічної архітектури, а тільки ґрандіозне закінчення пізньоантичного монументального будівництва, і лише в деяких відношеннях вона відчиняє шлях середньовічній архітектурі. Але самим тільки доказанням, що прототипи Софії містяться на Заході, в Римі, а не на Сході, ще не вичерпується проблема, тому автор каже далі: „Коли шукаємо за анальоґіями софійської катедри в архітектурі римського Заходу, то мусимо скоро сконстатувати, що цей труд даремний. Щодо монументальности як теж і загального оформлення, то відповідних одночасних (з Софією) будівель на Заході нема. Константинополь має в першій половині VI. в. рішучу перевагу в ділянці монументальної архітектури. Доба монументальної профанної архітектури в західній частині римської імперії вже проминула..., в софійській катедрі бачимо початок нового монументального ц е р к о в н о г о будівництва“ (31-2 стор.).

Вже в тім першім розділі, як теж і в усіх наступних бачимо в способі аналізи мистецьких і архітектурних форм та у всесторонності тієї аналізи вправлену руку фахового дослідника мистецтва а в усіх синтетичних висновках і твердженнях вдумчивого історика, що не обмежується самими тільки висновками мистецько-історичного характеру, але з правила сягає глибше, доходячи до найглибших підстав духовости чи то візантійського світу чи окцидентального.

В другім розділі затримується довше автор над іконоборством і його причинами та розглядає його наслідки під кутом взаємин Візантії і Заходу, які виявились у тому, що духові різниці між тими двома культурними сферами ще більше поглибились. Іконоборство знищило самозрозуміло всю мистецьку творчість, що з ще більшим розмахом проявилася по його ліквідації. Її розцвіт — це „македонський“ ренесанс. Автор дає з черги стилістичну аналізу „Паризького Псалтиря“ і мозаїк монастиря Дафні та на прикладі тих двох мистецьких памяток вказує на універсально-історичний змисл цього ренесансу: „Візантія зуміла впродовж століть створити першу синтезу античних здобутків і християнства. Цю синтезу виборола Візантія по тяжких потрясеннях іконоборства, але врешті вона вдалася. ...В тім лежить універсальне значіння візантійської культури і її духового розвитку“ (65—66 стор.).

Ренесанс доби Палеольоґів — це тема чергового розділу. Вийшовши знову від великих історичних подій — хрестоносних походів — д-р Залозецький вказує, що вони принесли з собою деяке вирівнання, взаємне зближення, злагіднення протилежностей між Римом і Візантією. Але без уваги на те до глибшого, церковного поєднання не прийшло. Спроба патріярха Василія в тім напрямі закінчилось повною невдачею. Бо хоч наступило поверховне зближення, в суті речі поглиблювались розходження як реакція на цілий ряд політичних і неполітичних промахів хрестоносців. Вони як діти тодішного Заходу не оформлені ще внутрішньо римською культурою не вміли застосуватись до високих і дуже вироблених товариських, культурних і суспільних форм тодішнього візантійського світу та викликували тільки конфлікти за конфліктами, що їх завершили хрестоносці здобуттям і збуренням Царгороду в часі IV походу. Через те приходить у Візантії до сильної реакції національної і церковної, яка приводить до часового підйому духової творчости в добі Палеольоґів. В мистецькій ділянці — це ренесанс Палеольоґів. Його значіння в тому, що „зустріч з надбаннями західньо-середньовічного духового розвитку привела до приняття деяких окцидентальних мистецьких здобутків ґотики. Але одночасно візантійське відродження це виплив глибоко тут закоріненої мистецької традиції, так що західнє мистецтво не витискає ві-

зантійських підстав, тільки входить у їхню структуру як їх збагачення" (83 ст.).

В останній частині, що своїм змістом завершує книжку, вказує автор на найсутніші прикмети візантійського і західнього мистецтва, а разом із тим на найглибші підстави духовости Окциденту й Візантії. Зображення тих основ виходить тим наглядніше, що автор дає його на тлі аналізи типових памяток архітектурного і пластичного мистецтва (катедра св. Спаса в Чернигові та церква св. Юрія в Новгороді, а з другого боку церква св. Тройці з Саеп в Нормандії; зображення Благовіщення Ван Айка а з другого боку Благовіщення новгородської школи XV. в.).

Велика вартість цього твору в тому, що він дуже влучно впроваджує читача в підставові проблеми не тільки культури Окциденту й Візантії але теж в проблеми основ їх духовости. Це автор осягнув так, що він не обмежився — як це часть роблять — на самій стилістичній аналізі мистецьких форм і підкресленню подібностей чи різниць при порівнанню форм мистецьких памяток, а завжди вказує на духові і світоглядові підстави, що на них даний твір виростає. Мистецький твір в аналізі понадпересічного дослідника це не мертва памятка тієї чи іншої доби, не тільки продукт тієї чи іншої культури, не тільки репрезентант такого чи іншого стилю — а живий свідок минувшини і то свідок вимовніший ніж якенебудь інше історичне свідоцтво. Вдумчивий дослідник великого формату, дослідник, що має змисл для найсубтельніших духових процесів, для найбільш скритих звязків історичного розвитку, має дар для синтези, вичитує в нім куди більше, як з якихнебудь писаних документів, літописів чи хронік. Мистецький твір — як збиральна сочка — концентрує в собі ввесь духовий зміст свого часу, а відчитати його може тільки такий дослідник, що вміє відчути оґранічність духових процесів. Приклад якраз такого досліджування мистецьких памяток дає нам книжка „Byzanz und Abendland". Завдяки тому її лектура дасть багато для поширення духового горизонту кожному, хто поза буденними справами не втратив інтересу для вищих культурних потреб. *М. Д. Д.*

НОВІ КНИЖКИ

(Звіздкою зазначені книжки, що їх отримала Редакція).

Поезія

* Т. Шевченко: Поезії, т. II. 1837-42, т. IV. 1847—1850 рр. За ред. П. Зайцева. Укр. Наук. Інст. Варшава-Львів 1937. 16⁰, 394.

П. Коваль Степовий: До схід сонця (поезії). Збірничок 2-ий. В-во „Рідний Колос". Луцьк 1932, 32 ст.

Прозова белетристика

* М. Черемшина: Твори. Повне вид. за ред. д-ра Є. Ю. Пеленського. Т. I. Вид. „Ізмараґд". Коштом кооп. „Будучність" в Тернополі. 1937, 16⁰, 204 + 4 нн.

* Natalja Koroleva: Výchoní Pohádka. Z ukrajinštiny přeložila M. Konečna. Прага 1937, м. 16, 36.

* С. Фаріна: Любов оповита брехнею. Перекл. М. Островерха. Бібл. „Діла" ч. 13. Л. 1937. 8⁰, 156.

* З. М. Кудей: Гуцульська республика, повість. Авториз. переклад з чесь. Ю. Роїка, з передм. М. Гнатишака. I. і II. ч. „Укр. Бібл." ч. 53. Л. 1937. 16⁰, по 128 ст.

Ф. Триндик: Літературні пародії. Шаржі, епіґрами, гуморески. В-во „Гумор і сатира", 16⁰, 32.

Р. Єндик: Реґіт Арідника. Новелі. В-во „Винне Гроно". Л. 1937, ст. 266.

Ф. Коковський: Сірі герої. Опов. з недавної минувшини. „Світ Дит." Л. 1937, 16⁰, 71.

* В. Королів-Старий: Чарівне намисто. Світові казки про дівчат. Бібл. „Нашого Приятеля" Вип. 12. Л. 1937. 16⁰. 72.

Ф. Дудко: Стрибожа внука. Істор. опов. про укр. князівну Г. Ярославну, королеву Французів. Вид. „Червоної Калини". Л. 1937, 16⁰, 86.

В. Будзиновський: Козак Шуба. Істор. опов. „Деш. Укр. Бібл. Л. 1937.

Драма

Ю. Верховинець: Жива Реклама. Сценічна ревія української торговлі і промислу. Накл. С. Гевака. Л. 1937, 16⁰, 80.

* Р. Могатич: 1. Депутація до інспектора, ком. на 3 дії, стр. 35. 2. Ой то літники, ком. на 2 д., стр. 46, 3. Месть за дівочу честь, траґедія на 5 д., стр. 35. 4. Зі сестрою під вінок, драма на 5 д, стр. 40. Всі 4 кн. вид. в Долині-Болехів 1937, форм. 16⁰.

* С. Русова: Мої спомини. Л. 1937. Вид. „Хортиця", 8⁰. 284.

Г. Н. Кассон: Як вибитися на провідне місце. Для укр. читача зладив Ю. Шкрумеляк. Укр. Вид. Інст. Л. 1937, 16⁰, 96.

* А. Гаврилко: „Сильні люди". Кооп. Бібл. ч. 13. Л. 1937. Накладом автора 16⁰, 23.

* С. Бояринич: Цезар Імператор. „Деш. Кн." Л. 1937, 16⁰, 32.

Теольоґія — релігія

* Свята Євангелія Господа Нашого Ісуса Христа. Переклад на основі грецького тексту з поясненнями зладив о. М. Кравчук. 15 образків кисти П. Холодного з ікон. в капл. Богосл. Акад. у Л. Вид. І. Тиктора. Л. 1937. 8⁰. 457.

* о. д-р Л. Глинка: Родина і держава в світлі католицької науки. Надб. з „Дзвонів". Л. 1937, 8⁰, 16.

о. М. Марисюк ЧСВВ: Чи Христос справді воскрес? Вид. ЧСВВ у Жовкві. Бібл. реліґ. освіти. 16⁰, 32.

* Душі з чистилища. За Шоефльом і інш. зладив В. С. Аскет. Бібл. ОО. Василіян в Ужгороді. Кн. V. 1936. м. 16⁰, 144.

Наукові книжки.

О. Лотоцький: Державницький світогляд Т. Шевченка. Л. 1937. 8⁰ 24.

О. Лотоцький: Поезії Тараса Шевченка під російською цензурою. Л 1937. 8⁰ 28.

Л. Граничка: Василь Стефаник. Література, критика й дійсність. Відб. з „Вістника". Л. 1937. 8⁰, 52.

В. Сімович: Про погохосне українське „я". Відб. з „Зап. НТШ. Л. 1936.

* Проф. д-р І. Огієнко: Рідне слово, початкова граматика укр. літер. мови. Ч. II. Морфологія й складня „Бібл. Рідної Мови", Жовква 1937 м. 16⁰, 288.

Д-р Е. Грицак: Горацій в українській літературі (відб. з „Н. Культури"). Л. 1937, 8⁰, 16.

Д-р Е. Грицак: Топоґрафічні назви С. Сушиці Рикової у Старосамбірщині. Відб. з „Літ. Бойківщини" ч. IX. Самбір 1937. 8⁰, 18.

Д-р М Драґан: „Українські дерев'яні церкви", 2 томи, (текст та ілюстрації). Вид. Націон. Музею у Л. 1937

Д-р О. Соколовський: Сьогоднішня Европа. Ґеоґр.-політ. і господ. начерк. Бібл. „Нар. Справи", „Рідне Слово", ч. 4 Л. 1937. 16⁰, 39.

Різне

Сорок літ праці Ремісничо-Промислової Бурси у Львові. Ювил. збірник. Л. 1937. ст. 163.

О. Годунько-М. Щуровський: Ремісника бурса при вул. Пасічній ч. 2 у Львові. Л. 1936. 8⁰, 16.

Д-р І. Любомирович: Латинська граматика для середніх загальноосвітніх шкіл з укр. м. навч. Накл. Держ. Вид. Шк. Кн. у Львові. Л. 1937. 8⁰, 160.

Д-р І. Туркевич: Світ хемії, підручник хемії для III. кл. ґімн. з укр. м. навч. Накл. Держ. Вид. Шк. Кн. Л. 1937. 8⁰, 208.

Український Мистецький Гурток „Спокій": Катальоґ X. вистави. Варшава - Луцьк - Рівне - Кремянець 1937. 16⁰, 24.

Коли ти любиш рідний край... (М. Вороний), пісня на міш. хор Я. Ярославенко. Муз. накл. „Торбан" у Л. ч. 290.

Д-р Р. Осінчук: Вороги здоровля. Заразливі дитячі хвороби. Бібл. для молоді „Ранок". Л. 1937, 16⁰, 32.

Практична господиня. І. Безмясна кухня, приписи з ділянки куховарства. Подає М. Горбачева. Л. 1937. Вид. „Русалка". 8⁰, 96.

М. Троль: Вправи на поручні, 80 рис. Сокільс. Біб. Л. 1937. 16⁰ 68 Форм. 17.6×12.3 цм.